

LITOPYS
CZERWONOJI
KALYNY

L W Ó W
M A J
1 9 3 9

Ч. 5.
ТРАВЕНЬ

1939

Микола Буткович 38.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ
КАЛИНИ

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1939 РІК.

„ЛІТОПISУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1939 рік.

Річна передплата вносить	зол. 13.—
Піврічна „ „ „ „ „ „	„ 7.—
Чвертьрічна „ „ „ „ „ „	„ 3.50
Ціна поодинокого числа „ „ „ „ „ „	„ 1.20
Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно	„ 3.00
П. Т. Передплатники з закордону платять річно	„ 14.50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1939 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах споминів А. Камінського п. з. „В волинській тихій сторони“.

Адреса Редакції і Адміністрації: „ЛІТОПIS ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“,
Львів, Зіморовича ч. 12. поч. скр. ч. 43.

Елегантні
КАПЕЛЮХИ

ТІЛЬКИ
з фірми

Е. ДУМИН

Львів-Коперника 4

збірники „за державність“

Це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно - історичне Товариство. Вийшов багато ілюстрований, люксово виданий дев'ятий збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цій збірнику: Зі споминів Сірожупанника, сот. М. Бутовича; З боротьби українського народу за свою незалежність, ген. - пор. П. Єрошевича; 8-ий Катеринославський корпус, сотн. С. Левченка; 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.; Спомини лікаря з української війни 1918—1920 р. др. мед. В. Наливайка; Бій під Крутами, сотн. А. Гончаренка; Вапнярська республіка, полк. Д. Антончука; Бої Житомирської пішої Юнацької Школи, хор. Ів. Винника; Із Саранська до Херсона, сотн. О. Калюжного; Вільне Козацтво на обороні залізниці Корсунь — Біла Церква, Ів. Велівченка; Матеріяли до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку, пполк. інж. А. Маруценка - Богданівського; Веселка і Веселківці, сотн. І. Зубенка; Додатки; сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції: Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський. Продають усі книгарні.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛІ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

№. 5.

LITOPYS CZERWONOJ KALINY

1939

ЧИСЛО 5.

ТРАВЕНЬ

1939.

Похід об'єднаних українських армій на Київ, серпень 1919 р.

Дефіляда артилерії УГА у Винниці.

(Світлина з „Альбому УГА“, що саме друкується у В-ві „Червона Калина“.

Спомин з квітня 1920 р.

Причинок до статті Д-ра Л. Макарушки, поміщеної в „Ділі“ з дня 26 березня 1939 р. „Чи галицькі Українці відмовилися від походу на Київ у 1920 р?“.

Написав: Фердинанд Балицький, б. сотн. УГА.

Саме в квітні ц. р. минає 19 літ, як Галицька Армія стояла на українським Поділлі на проти-большевицькому фронті. По виконанні проти-большевицького перевороту, повели галицькі частини наступ на большевиків. Я був під той час персональним референтом при штабі II-ої Бригади УГА. — (Давнішого I-го Корпусу). — Штаб бригади вирушив з Літина й опинився, наскільки собі назву села пригадую, в Микулинцях. — На дворі стояла тепла, гарна, весняна погода, в серцях старшин і стрільців панувала радість, що позбулися большевицької змори й завитала надія, що доля нам цим разом вже певно усміхнеться й дасть нам змогу виплисти на чисту воду. В команді штабу дивний рух так в день, як і в ночі. Кур'єри й звязкові приходять і відходять зі звітами й наказами. Телефон дзвонить майже без перерви. — Командант бригади, сотн. Юліян Головінський, по неспаній ночі виїжджає на чолі сильної кавалерійської стежі для орієнтації на фронт. — Всі ми, як найкращої гадки й чекаємо на вістки від звязкових, яких вислано до I-шої й III-тньої бригади.

Я квартирував у якогось багатого хазяїна. В ночі будить мене мій чура й голосить, що питає за мною ординанс з Команди бригади. Зриваюся на рівні ноги й кажу привести його до себе, а цей голосить: „Пане сотнику, на приказ Команди голошу слухняно, що маєте негайно ставитися в штабі“. В одній хвилині я готов. Припоясую багнет і револьвер, беру в руки свій невідступний кавалерійський „штуц“ і біжу. В Команді, яка поміщувалася в сільській школі, застаю вже сот. Фердинанда Лянґа й сот. артилерії, Цапяка. — Довідаюся, що ми три їдемо негайно в делегації до Команди польських частин, яка квартирує в Літині; подають нам необхідні інформації, вручають друковану на машині повновасть до переговорів.

Їдемо бригадним автом — довкруги весняна, ясна, подільська ніч. Ніким незадержані приїжджаємо до Літина. По вулицях місточка крутяться густо польські стежі. Питаємо за квартирою Команди. Показують нам на дім, в якому на моє здивування ще перед двома днями квартирував я сам. — Зголошуємо у дижурного свій приїзд — стукаємо до дверей і застаємо польського поручника-адютанта, а той інформує нас, що польська армія спільно з армією У.Н.Р. саме тепер в поході на Київ, — ціль походу вільна Україна, якої „начальником“ буде С. Петлюра. Кімната освічена двома свічками, завалена всілякими похідними скринками. Входить командант, польський полковник. Представляється,

легітимуюемося. Полковник питає: „Якей української армії, якей?“. Пояснюємо, що української галицької армії. — „Ага галицької! Прошен сядаць, їдзе кто може“. Пропонуємо, щоб разом йти наступом проти спільного ворога, себто большевиків, з якими ми саме тепер в бою й питаємо, в яким характері зближаються до нас польські частини, чи як союзники, чи як противники. — На це почули ми відповідь: „Nie mam względem was żadnych innych instrukcyj. Wiemy, żeście się z bolszewikami coś trochę pokłócili, ale jesteście dla nas dalej wrogami i wysłałem już przeciwko wam swe oddziały. Czy panowie ich w drodze nie napotkali? To jest jedyne wyjście z sytuacji, chyba że złożycie broń“.

Цього роду пропозиція порушила нас до живого. Зриваємося на рівні ноги і всі три як на умовлений знак відповідаємо: „Це виключене!“ — Уважаючи свою місію за скінчену, збираємося до відходу. — Jak tam panowie dajecie sobie radę z prowiantami i furazą? — питає нас на відходнім полковник.

На це подав я йому пояснення: „Пане полковнику, не забувайте, що ми через цілий час наших воєнних операцій обертаємося серед свого народу. Тутешні селяни добре розуміють за що ми воюємо, тому всі наші потреби дотично харчів і фуражі на кожне наше домагання дуже радо заспокоюють“. Попрощалися.

Приїжджаємо досвіта до команди, щоб зложити звіт з переговорів. Застаємо команданта, сотника Ю. Головінського, як лежить на долівці, під головою вязка змервленої соломи, в руці телефон. Біля нього стоять шеф штабу бригади, майор Ерле й начальник оперативного відділу сотн. Мирон Луцький. Нашого звідомлення з переговорів вислухав сотн. Ю. Головінський з камінним спокоем...

В годину або дві пізніше показалися довкола польські частини різного роду зброї, знаменито умундуровані. — Не біжу, а лечу до команди й питаю от. Ерля: „Що це, роззброєння?“ Цей подає у відповідь: „Ні, старшини затримують зброю“.

Десь взявся на порозі командант полку, сотник Чайка. Зденервований, червоий на лиці кричить в розпучі: „Ані я, ані мої люди зброї не складають!“ — „Скажи йому, нехай має розум!“ — каже от. Ерле.

По виході з команди даю свій кавалерійський „штуц“ своему хазяїнові в подарунку... Вже був він мені зайвий, бо наші частини УГА замість машерувати на Київ проти большевиків, змушені були опинитися в польських таборах для полонених.

В Галичі, 15. квітня 1939 р.

Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції

Написав: Б. Г.

Серед численних звичаїв, зв'язаних з Святим Воскресенням Христового, на окрему увагу заслуговує церковний звичай т. з. „сорокоустів“ — поминок за покійних.

Виростає він з тої глибокої пошани предків, що така притаманна людству й на найнижчих щаблях його розвитку.

Культ цей плекає зокрема християнська церква, що зв'язується з її наукою про вічне життя. Одною з форм того культу є саме старинний звичай сорокоустів, себто поминок, що відправляються в нашій церкві кожної середи й п'ятниці в часі великого посту і в Великий Четвер.

Про походження й назву цього звичаю читаємо в проповіді архимандрита Київсько-Печерської Лаври Захарії Копистенського, друкованій в Києві 1625 р. п. н. „Омілія або Казань на роковую пам'ять... Єлісея... Плетенецького...“ таке:

„Претождь побожне церковъ чаша зъ давныхъ вѣковъ держить, гды зъ указу еи Сорочины то есть чотырдесятого дня по умерломъ память отпрауемъ, оказуючи то и освѣдчаючи же презъ всѣ тьи сорекъ дней молитвы чинили, и Літургїи Божественны на кождый день за преставльшагося отправовалисмо, которыи въ церкви Божой Сорокоуствомъ называються, и тымъ Літургїямъ якобы конецъ чинячи тотъ останній чотырдесятый день, якобы знаменитѣй зъ офѣрами чиненіемъ ялмужнъ гоинѣйшихъ обѣходимъ, надѣи южъ и утѣхи певной будучи, же душа, за которую ся то отправило въ оныхъ своихъ исптанныхъ, отрадуи помочъ приняла“.

В часі відправи сорокоустів священник проголошує: „Помяни Господи душу усопшаго... раба Твоего (раби Твоея)“ і додає імя покійного, що його відчитує з окремого списку, а саме з т. зв. „Помяника усопших“. Такий „Помяник усопших“ був списуваний колись на пергамені, зогляду на тривкість того матеріалу і вела його чи парохія, чи окремі установи, як брацтва і цехи, а то й окремі родини. В тому випадку такий родинний „Помяник“ був джерелом цілого родоводу, немов генеальогічним деревом.

З давніх „Помяників“ заховалося в нас, головно в музеях, відносно невелика кількість, у сучасному вони мало поширені, а то просто неіснуючі. Автім значіння й вартість головно родинних „Помяників“ дуже велика. Традиції роду й родини повинні бути в нас плекані якнайпильніше, вони ж основні клітини нації й її сили. Маючи на увазі розглянути цю справу ширше на іншому місці, приходиться мені тут сьогодні ствердити,

Памятник — таблица в честь Поляглих членів УГА з села Романова, повіт Бібрка.

що традиція „Помяників“ все ж у нас не завмерла, тільки ж знаходить — головно в останньому часі — нові для себе форми. На тлі з глибоким пієтизмом плеканого в усьому культурному світі культу поляглих у великій світовій війні, зокрема культу „Могили Незнаного Жовніра“ зродилася в українському народі своєрідна його форма, а саме щорічні зеленосвяточні походи на Могили Героїв, а попри те в багатьох місцевостях найшов він свій вияв у формі пропам'ятних таблиць у честь Поляглих з цих місцевостей, з докладним списком імен та прізвищ. Оці таблиці і приходиться вважати новою формою старозвичаєвих церковно-родинних „Помяників усопших“, які однак вже не з пергамену, а з багато тривкішого за нього, бронзу, чи мармору.

І в часі великопістних „сорокоустів“, зокрема в Великий Четвер поминає священник Тих, що їх імена видніють на таблиці-помянику, уміщеному на почесному місці стін церкви.

Память про батьків, братів, свояків, знайомих, що в днях заліза й крові голови свої поклали десь ген далеко від рідних сіл і стріх, затриваюється і поминається отак кожного року і переходить од рода в рід, стає справді вічною.

Авторові цих стрічок пощастило досі зладити виказ, а то й світлини поверх 70-ти помяників-таблиць, що вмуровані головно в церквах різних місцевостей краю, разом з виказом уміщених на них імен та прізвищ. Оцей виказ в міру часу й місця будемо поміщувати на сторінках „Літопису“ по повітам і можливо, зі світлинами. Слід зазначити, що в деяких місцевостях культ По-

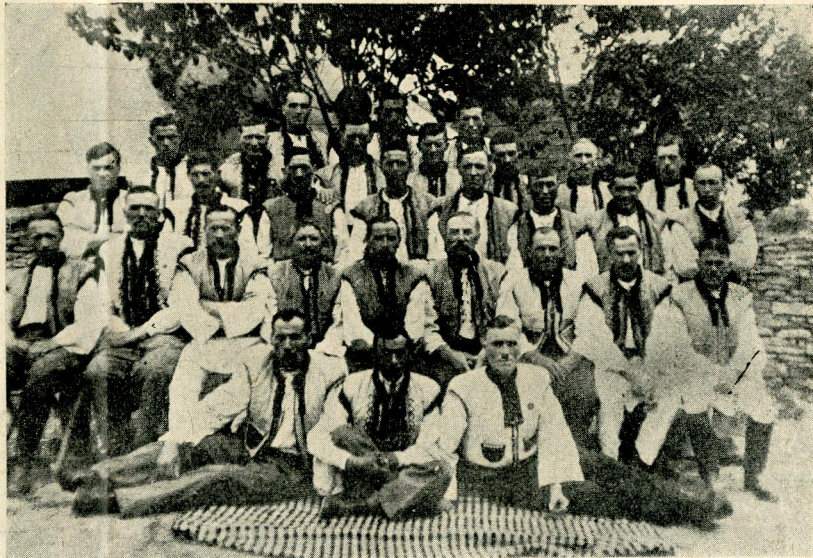
ляглих прибірає незвичайно глибокий характер. І так прим. в селі Почапи, золочівського повіту під помяником-таблицею є вміщена золочена урна, закінчена вгорі вічно горіючою лампадкою і в урну цю кожного року всипають принесену з побоевищ (Маківка, Лисоня) і могил (м. ін. з могили незнаних двох стрільців УГА на Білій Мар-

кяновій Горі) землю. Отак старинний церковний звичай „сорокоустів“ і „Помяників усопших“ на-ходить нові форми вияву і як такий заслуговує на дальше дбайливе його плекання.

З тою м. ін. ціллю й писані під надходячі Зелені Свята оці стрічки.

Учасники Визвольних Змагань 1918 — 1920 із села Ворвулинці пов. Заліщики.

Сидять на землі від права до ліва: 1) вістун Іван Олексинин, с. Олекси, член УГА — Булавна Сотня Ходорівська; 2) стр. Юліян Малюк, УГА — 1-а Погранична Сотня, Заліщики; 3) стр. Василь Шпортак, с. Федора, УГА — 4-та Золоч. Бригада. II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Солсун, член УГА — Штаб Волинської Групи; 2) стр. Федір Побуховський, АУНР — Волинська Група; 3) бул. Матій Навізівський, 9 Бригада, сотня скорострільів УГА; 4) Юрко Казимирчук, член УГА; 5) старш. бул. Теодор Горичка, УГА — 4-та Зол. Бригада; 6) вістун Григорій Рудий, член УГА; 7) стр. Іван Котузяк, с. Павла, 1-ша Погранична Сотня, Заліщики, УГА; 8) стр. Данило Круцяк, АУНР; 9) стр. Дмитро Солсун, АУНР — Петлюрівська Бригада. III ряд стоять від права до ліва:

1) стр. Василь Солсун, с. Петра, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 2) стр. Никола Горін, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 3) стр. Олекса Шпортак, 5. Коломийський Курінь, пробоева сотня УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР — 1. Гайдамацький Полк; 5) стр. Михайло Безкоровайний, 5. Коломийський Пробоевий Курінь; 6) стр. Іван Долинчук, с. Михайла, Залізно-дорожний Курінь УГА; 7) стр. Петро Вірменчук, Залізно-дорожний Курінь УГА; 8) стр. Василь Федоришин, 10. Гарматний Полк от. Карася УГА; IV ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Іван Олексинин, с. Фед., 17. Бригада УГА; 2) стр. Василь Навізівський, член УГА; 3) стр. Ілько Долинчук, с. Петра, член УГА; 4) стр. Михайло Круцяк, УНР — 7. п. С. С. Вільного Козацтва; 5) стр. Василь Олексинин, 17. Бригада УГА; 6) стр. Никола Шинкарук, 1. Погранична Сотня УГА; 7) стр. Никола Солсун, с. Якова, 2. Гарматна Бригада УГА. V ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Никола Малюк, 24. п. п. ім. Дорошенка; 3) стр. Юрко Лисак, Саперський Курінь от. Шваба.

1) стр. Василь Солсун, с. Петра, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 2) стр. Никола Горін, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 3) стр. Олекса Шпортак, 5. Коломийський Курінь, пробоева сотня УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР — 1. Гайдамацький Полк; 5) стр. Михайло Безкоровайний, 5. Коломийський Пробоевий Курінь; 6) стр. Іван Долинчук, с. Михайла, Залізно-дорожний Курінь УГА; 7) стр. Петро Вірменчук, Залізно-дорожний Курінь УГА; 8) стр. Василь Федоришин, 10. Гарматний Полк от. Карася УГА; IV ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Іван Олексинин, с. Фед., 17. Бригада УГА; 2) стр. Василь Навізівський, член УГА; 3) стр. Ілько Долинчук, с. Петра, член УГА; 4) стр. Михайло Круцяк, УНР — 7. п. С. С. Вільного Козацтва; 5) стр. Василь Олексинин, 17. Бригада УГА; 6) стр. Никола Шинкарук, 1. Погранична Сотня УГА; 7) стр. Никола Солсун, с. Якова, 2. Гарматна Бригада УГА. V ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Никола Малюк, 24. п. п. ім. Дорошенка; 3) стр. Юрко Лисак, Саперський Курінь от. Шваба.

Лінійний корабель - дреднавт Чорноморської Фльоти „Воля“

Історичний нарис

Написав: лейтенант фльоти Святослав Шрамченко.

І бригада лінійних кораблів Чорного моря складалася з трьох велетнів-дреднавтів — лінійних кораблів одного типу: „Імператриця Марія“, „Імператриця Катерина Велика“ і „Воля“.

Всі вони збудовані в Миколаєві.

Л. к. „Імп. Марія“ спущений на воду у 1913 році; увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1915 р. Брав боеву участь у світовій війні і 7/20. жовтня 1916 року загинув від внутрішніх вибухів на очах автора цих рядків на севастопільському рейді (див. „Л.Ч.К.“, 1935 р., ч. 3., стор. 13). Був пізніше піднесений, але кілем догори. Корабельні інженери весь час працювали над тим, щоб перевернути його назад, як слід, але це все не вдавалось. Приїздила навіть спеціальна місія японських корабельних інженерів-фахівців по піднесенню затоплених кораблів, але вона нічого не могла зробити. Українське морське міністерство також зайнялося цією справою, відпускаючи у 1918 році спеціальний кредит на це, але тоді теж не вдалося. Большевики, що прийшли до Севастополя наприкінці 1920 року, просто зруйнували справу піднесення „Імп. Марії“.

Лінійний корабель „Імп. Катерина Велика“, спущений на воду у 1914 році, увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1916 році і брав боеву участь у світовій війні. Автор цих рядків плавав на цьому кораблі у 1916 році.

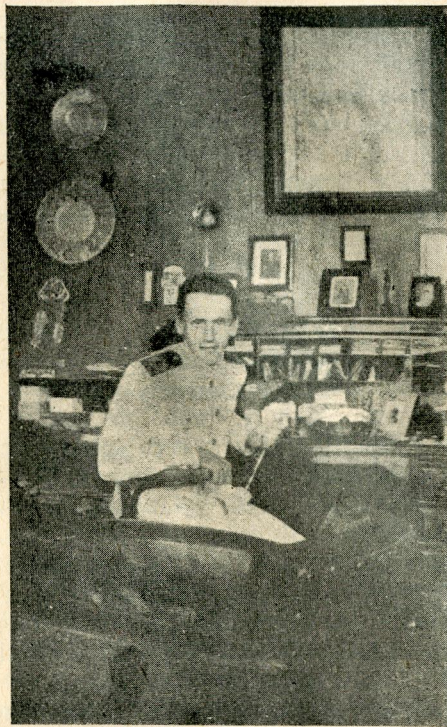
Лінійний корабель „Воля“, спущений на воду у 1914 р., з добудовою запізнився через революцію в Росії і увійшов до складу Дієвої Фльоти аж у 1917 році.

Кожний з цих кораблів мав 23.000 тон водоємності, 22 вузли ходу¹⁾, 12 — 305 мм., 20 — 130 мм., 4 — 75 мм. протилітакових гармат і 4 підводних мінних апаратів.

Випал артилерії на один борт — 4.000 кильогр. Довжина кожного корабля була 170 метрів, ширина 27,3 метра, занурення 8,4 метрів. Сила машин — 27.000 коней. Парові машини Парсонса. 20 котлів в 20 котельних відділах, до яких проводили 20 вентиляторів з подвійним підводом повітря. Кітли побудовані „Товариством Миколаївських Заводів і Верфій“ — типу Ярроу з рурками більшого проміру. Кожний корабель мав по 4 гвинти по 3 лопасті у кожного. Промір гвинту коло 3 метрів, запаси вугілля 2754,97 тон і нафти 704 тон.

Димових коминів два: перший від носу овальний, другий круглий. Висота їх від колосників 26 метрів.

12 — 305 мм. гармат 52 калібру, зразку 1914 р.

Автор цих рядків під час перебування 23. червня 1917 р. у Києві перед самим призначенням на л. к. „Воля“

Вага одної гармати 3.043 пуда²⁾, а вага замку 57 і 1/2 пудів. Заряд димного пороху 7 пудів, а набій 20 1/2 пудів. Вартість одної 305 мм. гармати: коло 110.000 золотих карбованців. Вартість одної 3-гарматної баштової установки для 305 мм. гармат коло 1.400.000 золотих карбованців. Механізми кожної башти приводили в рух електрикою, як зрештою і майже всі механізми корабля. 20 — 130 мм. гармат (10 на правому борті і 10 по лівому борті) 55 калібру, зразку 1915 року „Обуховського сталелітійного заводу“. Вага кожної гармати без замка 316 пудів, вага ж замка 22 фунти.

Броня горішньої палуби 75 мм., бортів від 305 мм. до 102 мм. Броня башти 305 мм. (див. тех. рис. „Воля“ в ч. 3. 1935 р., стор. 15). Надбудовок на горішній палубі кожного корабля було мало: 4 башти, 2 боєвих рубки: носова і кормова (відкіль велось керування кораблем), 2 комини, 2 машини і все, так що сама палуба була така велика, що на неї цілком вільно можна було б робити муштрові навчання цілого пішого полку армії нормального парутисячного складу людей.

Сама будівля кораблів була настільки вдалою і з такою кількістю власних винаходів і удосконалень, що коли в 1918 році (за часи Гетьманщини) німцям вдалося на севастопільському рейді добре зазнайомитися з лін. кораблем „Волею“, то вони, що в них будівля кораблів була одною з найкращих на світі, були здивовані і не могли не висловити свого подиву перед тодішнім українським командуючим Чорноморською Флотою — контрадміралом М. М. Остроградським-Апостолом і пізніше ще перед контрадміралом

¹⁾ 1 вузол = морській милі, а миля коло 1 3/4 кильометра на годину.

²⁾ 1 тона = 61 пуд.

Вячеславом Ключковським. Коли ж французо-англійці в 1919 році захопили частину Чорноморської Фльоти і вивели її із Севастополя до Царгороду, а в тому числі і лін. корабель „Воля“, то спеціальні комісії морських фахівців з Лондону і Парижу обслідували „Волю“. Отож видно, що було що обслідувати, бо вони робили цілих 2 місяці.

Екіпаж кожного корабля складала 42 старшини і 1200 підстаршин і матросів. Серед старшинського складу поза фахівцями було аж 3 лікарі (один в ранзі полковника в-морського санітарного відомства і 2 молодші старшини) і 1 пан-отець.

Кожний корабель мав свою власну оркестру. Маршем І бригади лінійних кораблів Чорного моря був, так улюблений Чорноморською Фльотою „Старо-єгерський марш“.

З революцією в Росії, з самого початку березня 1917 року почалась, як відомо, вже отверта українізація Чорноморської Фльоти, яка за квітень — травень 1917 р. зробила великі кроки наперед. Тоді вже українські ради-гуртки заіснували на всіх великих кораблях Чорноморської Фльоти. Ці українські корабельні ради підлягали Головній Раді Чорноморської Української Громади в головній базі Чорноморської Фльоти Севастополі, яка й провадила всю українську творчу роботу на фльоті.

Лінійний корабель „Воля“ в той час ще добувавсь в Миколаєві. Головній Чорном. Раді було відомо, що українізація „Волі“ іде добре від самого початку, бо навіть саме переіменування лін. корабля „Імператор Олександр III“ на українську назву „Воля“ після революції відбулося під впливом українців з неї, які в переважаючій більшості, як на всіх кораблях Чорноморської Фльоти, були в складі її екіпажу. Одже ж лише агітація соціалістів, головним чином російських есерів псула і могла ще здорово поспути цілковиту українізацію „Волі“ і на жаль так воно і сталося, але про це пізніше.

В червні 1917 року будівля „Волі“ підходила до кінця, не дивлячись на наполовину зменшену через революцію продуктивність праці робітників і одночасно збільшену діяльність ворожої шпіонажі. Контррозвідка Чорноморської Фльоти з самого початку світової війни звернула окрему увагу на Миколаїв, де були зосереджені всі кораблебудівничі заводи і верфи, на яких будувалися нові воєнні кораблі Чорноморської Фльоти в тому числі і велетень „Воля“. Контррозвідка аген-тура слідувала за цілим життям Миколаєва. При найменшому підозрінні, що до тої чи іншої особи, цю особу висилали з району Миколаєва. А були випадки саботажу, пожарів, викрадення таємних документів, шкідців, кораблів і т. д. Справців-шпіонів ловили, але не завжди. Був такий цікавий випадок:

Начальник Миколаївського контррозвідного відділу штабу командуючого Чорноморською Фльотою пор. С. М. Устинов на підставі агентурних даних заарештував інженіра Д., німця з походження, який служив на кораблебудівничій верфі „Наваль“ і який поступив на цю службу

за рік перед війною. Підчас трусу в нього знайшли фотографії всіх заводів, майстерень, всіх кораблів, які будувалися тут, зо всіма подробицями, велике листування в німецькій мові, яке показало на його постійні зносини з Німеччиною перед війною, але в цьому листуванні нічого каригідного не було, потім сила ріжного рода схем, заміток, цифр на блокнотах і календарях. Як пояснював інженір Д., все було нормальне: в Німеччині він мав родичів і знайомих, з якими і листувавсь, не пишучи нічого забороненого, фотографічні ж знімки робив з робіт, в яких сам брав участь, крім того, що це для нього було цікаве, так само такі знімки до певної міри зявляються і засвідченням діяльності його, як інженіра. Зв'язок його з Фішером, австрійським консулом у Миколаєві, вже відомим шпіоном, який своєчасно виїхав, але залишив свою шпіонську агентуру в Миколаєві, ніби був звичайною знайомістю.

Одже ж безпосередніх доказів, крім посередніх, що інж. Д. займався шпіонажем, не було. Його притримано в арешті два тижні, але ні хемічне обслідування його листування, паперів, книжок, заміток і т. д. ні перетрусення цілого помешкання від долу догори, ні спеціальне обслідування стін будинку, де він жив, меблі його і т. д. не дали жадного висліду. Інж. Д. звільнили по наказу штабу ком. Чорном. Фльотою, але фотографії і листування затримали до закінчення переведення слідства.

Прошло досить часу. Настав 1918 рік. До Миколаєва ввійшли німецькі війська. Усім мешканцям, не виключаючи і старшин, наказано здати зброю. Пор. Устинов пішов до німецького штабу, щоб здати свій бравнінг і заявити бажання виїхати в столицю України Київ. Він одержав квіт на бравнінг і ввійшов до кімнати, де сиділо кілька німецьких старшин. Серед них спокійно сидів і розбірав папери інженір Д. Він зустрів пор. Устинова дуже ввічливо і звернувся до нього з проханням повернути йому його листування, фотографії і т. д. Це все хоронилось в миколаївській портовій конторі, відкіля інж. Д. і дістав усе. На запитання ж пор. Устинова, чи не міг би він зараз же одержати назад його бравнінг, інж. Д. обіцяв залагодити цю справу і дійсно на другий день бравнінг був надісланий на помешкання пор. Устинова. Надзвичай ввічливий шпіон.

Підчас революції чорноморській контррозвідці довелось пристосовуватись до обставин, як усюди, так і в Миколаєві. „Воля“ мусіла бути закінчена якнайшвидше. Контррозвідка тоді звязалася з радою робітничих депутатів, яка повстала вже й Рада пішла цілковито назустріч контррозвідці, бо ще не було большевицької зарази, яка, як відомо тепер **документально**, була міцно звязана з німецькою шпіонажем. Ця Рада завела у себе таємну контррозвідку, яка і співпрацювала з морською контррозвідкою. Якраз перед закінченням праць на „Волі“ до Миколаєва прибули агітатори-большевики, ніби матроси Балтійської Фльоти. Штаб командуючого Чорноморською Фльотою попередив навіть, що мандати цих матросів сфальшовані. Їх метою було мітінгово внести розклад

серед робітників, викликати страйки і якщо не припинити будівлю „Волі“ і інших кораблів, то ще запізнити докінчення. По згоді з Радою виступ цих матросів-большевиків був недопущений. Будівля „Волі“ підходила до кінця. Контррозвідка виробила свої міри охорони її при виході з Миколаєва. За два дні перед цим заарештували і частинно просто віддали під суд 25 чоловіків, звязок яких з б. австрійським консулом був вже встановлений і „Воля“ без перешкод вийшла з Миколаєва в липні 1917 року.

Одержавши відомости про час прибуття „Волі“ до Севастополя Головна Українська Чорноморська Рада пришикувалася до її урочистої зустрічі.

12. липня 1917 року — день прибуття „Волі“ до Севастополя, був днем великої української маніфестації, яка з великим українським прапором скерувалася частинно до графської пристані, частинно на Приморський бульвар, мимо якого мала проходити „Воля“.

В Раді були інформації, що перед самим виходом „Волі“ з Миколаєва, на ній виникла боротьба між українцями з одного боку і соціалістами російськими й українськими з другого в справі піднесення українського прапору. Але як закінчилася боротьба, не було відомим, тому з гарячою цікавістю чекали всі українці в Севастополі на прибуття „Волі“.

Нарешті вона показалася в клубах чорного диму. Ближче-ближче. І що ж? На гафелі великий парадний андріївський прапор, а на формашті (передній) червоний (соціалісти взяли горю!). І лише на другій башті корабля закріплений був великий синьо-жовтий український прапор, на честь якого і понеслося з берегу гучне „Слава“ від українців.

Як тільки „Воля“ стала в північній бухті, на призначену для неї бочку, до неї підійшли на катері члени Української Гол. Ради і піднялися на борт корабля. На кораблі вже стояла частина екіпажу з тим жовто-синім прапором на правому флянзі і ось тут голова Української Чорном. Ради проф. В. М. Лашенко виголосив на привітання свій історичний тепер для української фльоти вірш:

Злотосині прапори³⁾:

У повітрі вільно мають
Злотосині прапори...
Рвуться в небо, грають, сяють
Ясним сонечком з гори..
Клик палкий за вітром лине,
Дзвін по Києву гуде:
Прокидайтесь! До України
Ранок соняшний іде...
Блискотять Дніпрові хвилі,
Море золотом горить...
Степ синіє... Легкокрилі
Чайки линуть у блакить.
Розганяючи тумани,
Славлять гори сонця схід...
В синім небі, златовбраний,

³⁾ Цей історичний вірш вийшов вже на еміграції в друку, в збірнику В. М. Лашенка „На ріках Вавилонських“, Прага, 1925 р.

Усміхається Бескид.
Злої ночі дикі сили
Зникли в темряві німії...
Все живе... Встань з могили,
Встань, як Лазарь, краю мій!
Всі серця байдужі й кволі,
Все, що ворог в сон одяг,
Зве до сонця, зве до волі
Злотосиній рідний стяг...
Линьте в небо, орлі крила,
Землю зорюйте, плуги!
Хай цвіте Україна мила
Буйним цвітом навкружи!
Та іде поміж народи,
Несучи оливну віть,
Вбрана в зорі, в тихі води,
В злотосоняшну блакить.

На це віршове привітання матроси відповіли гучним „Слава“, „Слава Україні“, „Слава Українській Чорноморській Фльоті“. Після того на „Волі“ відбулося спільне зібрання Президії Гол. Української Ради і українського гуртка „Волі“, де і виявилось, як вдалося есерам збаламутити наших українців — безпартійних в справі прапору.

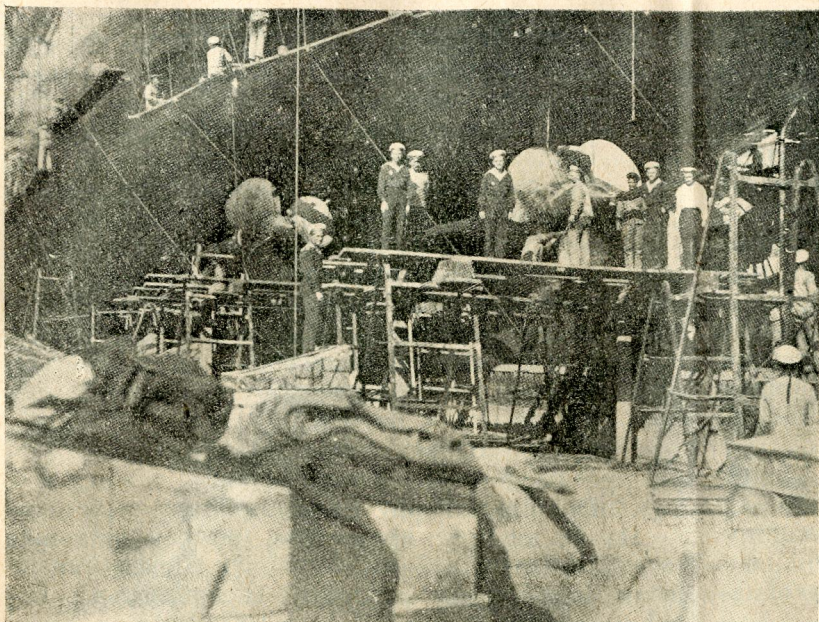
Автор цих рядків, тільки що призначений на „Волю“ вахтовим старшиною, з'явився на „Волю“ майже одночасно з Президією Гол. Української Ради і був свідком відчитання вірша й гучного прийняття Гол. Ради і пізніш вже був активним свідком тієї завзятої боротьби, яка провадилася на кораблі між свідомими українцями і соціалістами за впливи на весь екіпаж корабля. Між іншим українцям багацько допомагав корабельний пан-отець, з похсдження українць.

Командував „Волею“ тоді капітан І. ранги Ульянів (майб. український командант военного порту в Маріуполі у 1918 році). Старшим старшиною⁴⁾ „Волі“ був лейтенант фльоти Григоренко, старшим мінним старшиною лейтенант фльоти Онопрієнко і т. д., але останні два походили зі старих українських козацько-шляхотських родин і були занадто зрусифіковані, щоб відразу відчуті своє славне українське походження і як більшість старшин корабля трималися в політичній і національній боротьбі на кораблі просто пасивно.

Через деякий час по прибутті до Севастополя, „Воля“ в супроводі крейсера „Память Меркурія“ і еск. міноносців виходила на іспит своєї швидкості. Автор цих рядків сповняв тоді ходоу вахту на горішньому містку. Розвинувши повний хід вздовж південного побережжя Криму, „Воля“ дійшла майже до траверзу Теодосії і дала тоді більш 21 вузла. Все було в порядку, як не рахувати хвиливого заклинання руля при звороті й вернула до Севастополя.

Тут ще треба звернути увагу на те, що свідомі українці підстаршини й матроси були тим дисциплінованим елементом, який стояв на перешкоді соціалістам і пізніш большевикам до повного розвалу і руйнації фльоти, за що і були так зненавиджені ними, не беручи під увагу вже національного моменту; бо навіть коли почалися проти старшин ексцеси, то й тут українці-матро-

⁴⁾ Помічник і заступник команданта корабля.

Л. к. „Імп. Катерина Велика“ 16. IX. 1916 р. в Сухому доці в Севастополі. — Перший зліва на помості автор цих рядків в однострою гардемарина фльоти. Нижче на кампі — наліво гардемарин Василь Конюченко, свідомий українець.

си відіграли стримуючу роллю, де тільки це можливо було.

Але чим далі з часом большевицька пропаганда все побільшувала свою руйницько-паскудну роботу на цілій фльоті.

На „Волі“ ж в грудні 1917 року після такої довгої боротьби українці взяли гору й піднесли український прапор так, як це було вже пороблено на більшості кораблів Чорноморської Фльоти: без наказу згори — з Києва. Але всетаки там ця поважна подія найшла таки відгук в наказі по Морському Відомству від 24. XII. 1917 року ч. 5⁵⁾, підписаному першим українським морським міністром: морським секретарем Антоновичем.

Шкода лише, що цей наказ був складений не поважно і цілком безграмотно з військово-морського боку, але добре вже те, що він підкреслив самий факт і зафіксував його для історії згори — з міністерства.

Після того за січень — квітень 1918 р. прапор на „Волі“, як і на всіх кораблях Чорноморської Фльоти мінявся кілька разів, в звязку з загально-хаотичним станом на фльоті, поки одного

5) Див. „Л.Ч.К.“, 1938, ч. 1., стор. 10.

разу нарешті: 29. квітня 1918 року не замаяв український жовто-блакитний прапор, як на „Волі“, так і на всій Чорноморській Фльоті.

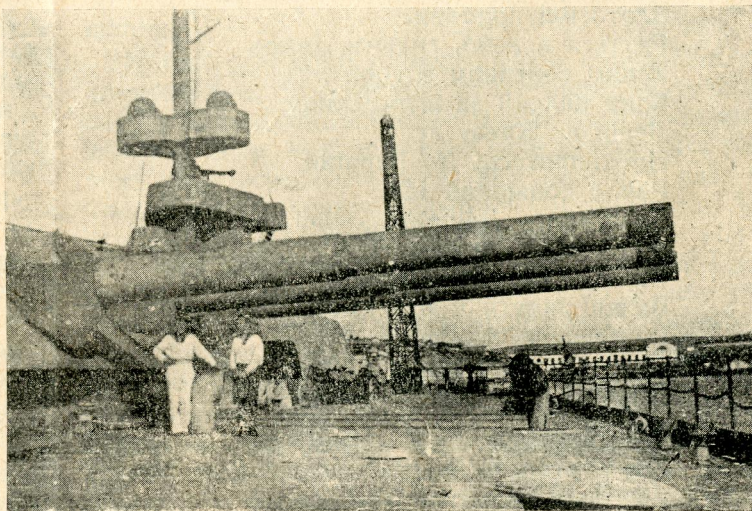
Далі починається сумна історія „Волі“, яка з частиною Чорноморської Фльоти 30. IV. 1918 р. в год. 20 виходить зі Севастополя підчас зайняття його німцями під їх гарматним вогнем і переходить до Новоросійська, де вона, як і вся частина Чорноморської Фльоти, яка перейшла туди, підносить андріївський прапор.

В Новоросійську, який був головним портом Чорномор'я, чи чорноморської губернії, від 1917. року існувала міцна „Українська Чорноморська Рада“, яка винесла навіть постанову про приєднання цілого Чорномор'я до України, в сполученню з Кубаню, але тепер ця Рада майже не існувала, бо більшість її членів або була розстріляна большевиками, або вивезена. Влада в Новоросійську була в руках прийшлих большевиків.

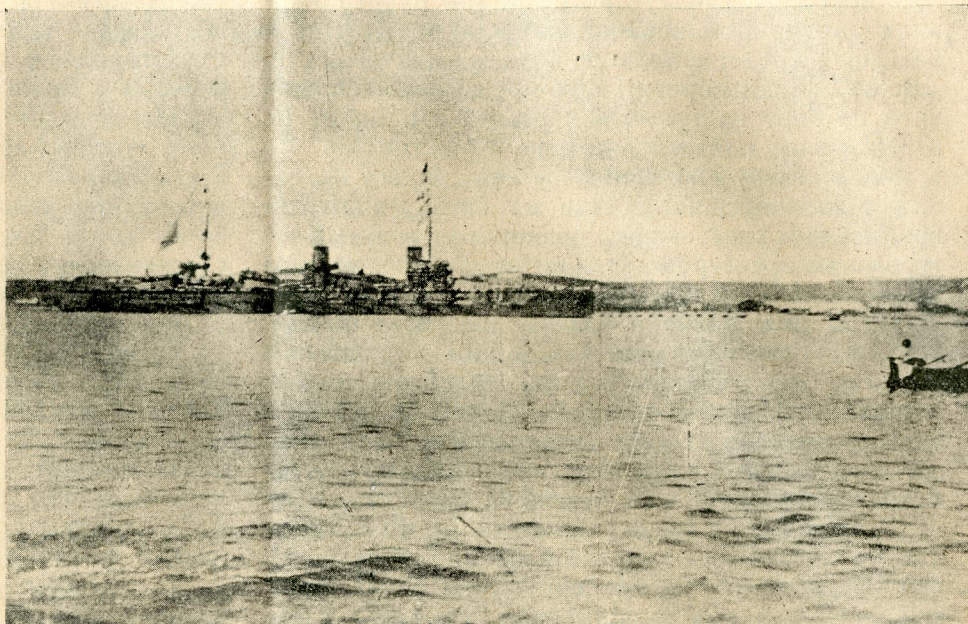
В той же час німці почали ставити вимоги по радіо, щоб чорноморська ескадра, яка перейшла до Новоросійська, повернула до Севастополя.

Радіотелеграми надсилали до командуючого чорноморською ескадрою в Новоросійську контр-адмірала Сабліна від німецького головнокоман-

Третя башта 305 мм. гармат на лінійному кораблі-дреднаві „Імп. Катерина Велика“. Таких башт було аж 4 на кожному дреднаві Чорноморської Фльоти.

12. липня 1917 р. лінійний корабель „Воля“ входить в перший раз на Севастопольський рейд під великим андріївським прапором, а на другій башті повіває жовто-блакитний прапор.

дуючого фельдмаршала Айхгорна з Києва, під загрозою дальшого наступу німецьких військ. Тоді більшовики вирішили затопити всю ескадру в Новоросійську, щоб вона не дісталась Україні, але проробити це так, щоб не було видно, що це їх ініціатива і їх робота.

Троцький-Бронштайн надіслав навіть для цієї мети комісара Раскольнікова з Москви, щоб він це проробив. Ще до його приїзду місцеві більшовики взялися за роботу в цьому напрямку, щоб розпропагувати екіпажі кораблів, бо вони, цілком зрозуміло, були проти цього.

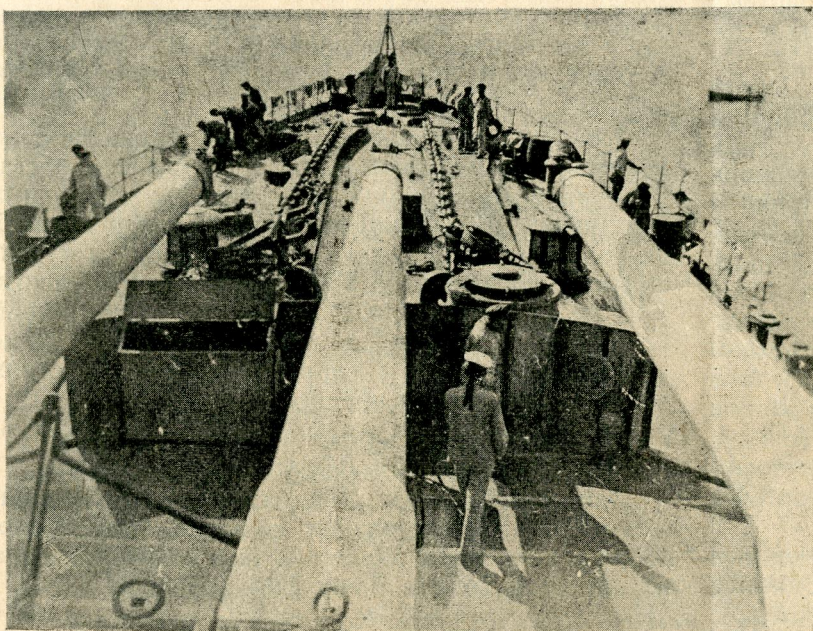
Цікаво, що в той же мент і в тому ж напрямку розпочали таку ж саму роботу, тільки за поміччю грошей і платних агітаторів і агенти Антанти, які перебували в Новоросійську зі своїх причин, бо вони боялися зміцнення німецької флоту, чи то шляхом обсадження німецькими екіпажами цих кораблів в випадку їх повернення до Севастополя, чи українськими — союзними

німцям. Рівночасно ці агенти виконували й загальне завдання нищення чужої та щеї тепер не союзної для них, збройної сили. З цих агентів тепер добре відомі французи: капітан Беньо (недавно ще перебував у Польщі) і капраль Гальом.

Спільними силами, хоч і не по згоді, більшовикам і агентам Антанти вдалося довести до затоплення, як не цілої новоросійської ескадри, то хоч її половини, друга ж половина на чолі з „Волею“ виконала наказ свого командування і згідно з німецьким ультиматумом повернулася до Севастополя. Перша ж частина на чолі з дреднавтом „Імп. Катерина Велика“ була затоплена в новоросійській бухті⁶⁾.

19. липня 1918 р. „Воля“ з іншими кораблями підходила до Севастополя. Німці, боючись яко-

⁶⁾ До цієї новоросійської трагедії автор має замір повернути з часом на стор. „Літ. Червоної Калини“ — за багато було в ній цікавих трагічних моментів.

Бак: передня частина горішньої палуби л. к. „Воля“ і три гармати 305 мм. першої башти. Зняте з самої башти.

гось ворожого нападу проти них, по радіо поставили умови, щоб кораблі входили роззброєні й надіслали представників свого командування на „Волю“ і інші кораблі; цих представників прийнято на борт на траверзі херсонського маяку — перед самим майже входом до Севастополя.

Маєстатично увійшов велетенський „Воля“ на севастопільський рейд і став на бочку, відбувши приписове салютування прапорами з німецько-турецьким крейсером-дреднавом „Гебей“, на якому повівав адміральський прапор.

Після того виник поважний конфлікт між німецьким командуванням і тодішнім українським командуючим Чорноморською Фльотою контрадміралом Вячеславом Клячковським, бо останній відразу розпізнав замір німців використати „Волю“, яка їм так подобалась своєю будівлею і технікою. Німці вирішили звести на берег з „Волі“ всіх старшин і екіпаж і замінити їх німецькими і вже піднесли на „Волі“ свій прапор. Контрадмірал Клячковський склав свій категоричний спротив і зараз же повідомив про це Гетьмана і Українське Морське Міністерство у Києві. Пішли пертракції.

А тимчасом німці взялися за поступове обсадження постів на „Волі“ — німцями: старшинами, підстаршинами і матросами. Це викликало по наказу Українського Мор. Міністерства ще гостріший спротив з боку контрадмірала Клячковського. Конфлікт поміж українським і німецьким морськими міністерствами дійшов до того, що на призначення німецького в.-морського агента при гетьманському уряді у Києві, український уряд тоді свого в.-мор. агента до Берліна не призначив.

Цей конфлікт затягнув справу використання „Волі“ німцями, які пізніше з бігом обставин світової війни, не могли вже думати про це і зачали передавати кораблі Чорном. Фльоти Україні. А коли в Німеччині виникли неурядки, то як відгук в німецькому екіпажі „Волі“ виник бунт; в жовтні 1918 р. німці покинули Севастополь, передавши цілу Чорном. Флоту Україні, але за ними ввійшли до Севастополя воєнні кораблі Антанти, які зараз же позаймали своїми вартами більшість кораблів Чорноморської Фльоти, в тому числі і „Волю“.

Далі, як відомо, піднялось повстання проти гетьмана й большевики посунули на Україну й через деякий час звязок Українського Мор. Міністерства з фльотою в Севастополі був перерваний.

2. квітня 1919 р. під Севастополь підійшли большевики, з якими Антанта вступила в пертракції. Тоді „Воля“ і ціла черга кораблів Чорном. Фльоти була перевезена до Царгороду, де була створена Антантою „Base Navale de la marine russe“ („Морська база російської фльоти“), на чолі якої було поставлено контрадмірала Шрамченка, а в Севастополі французи висадили в повітря форти кріпости, а англійці висадили машини на всіх великих кораблях Чорном. Фльоти, які там залишилися і потопили 13 підв. човнів Чорноморської Фльоти.

В вересні 1919 року, коли армія ген. Денікіна посувалася наперед проти большевиків і дійшла

вже до стику з українською армією, „Воля“ і інші кораблі Чорноморської Фльоти, перейшли до Севастополя й увійшли в склад білої фльоти. Уряд ген. Врангеля переіменував „Волю“ в „Генерала Алексеєва“. Перед захопленням Севастополя большевиками в грудні 1920 року, „Воля“ і інші кораблі Чорноморської Фльоти, прийнявши на себе майже всю армію ген. Врангеля і десятки тисяч біженців, вийшли зі Севастополя й скерувалися через Царгород — Дарданелі — Середземним морем до французького порту Бізерт в Тунісі, де всі кораблі і були інтерновані.

Через деякий час большевики, скерувавши свою місію на чолі з б. адміралом Берендсом до Бізerti, заявили свої претенсії на „Волю“ і інші кораблі. Тоді ж уряд У.Н.Р. склав протест проти неузасаднених претенсій большевиків на руки французького уряду, рахуючи „Волю“ і всі кораблі в Бізерті власністю України. Але большевики й без того нічого не дістали.

А між тим час ішов. Кораблі в Бізерті псулися, ржавіли й приходили в непридатний стан. Французи почали їх продавати на злім. І тільки одна „Воля“ все ще стояла, заки в р. 1936 французи не вирішили і її розібрати й продати на злім. І воля вже розібрана.

Ми знаємо добре, як сумно виглядають старі запущені кладовища. Хрести від часу покосилися, могильні плити опустилися в землю, зелена цвіль, мох і поросла буйна дика трава...

Але ще сумніше виглядає картина кладовища старих кораблів, які десь в закутку великого порту стоять тісно скупчені, з поржавілими бортами, з облізлою краскою, без гармат, часом вже без машти і коминів, стоять притулені одні до одних і якби думки гадають, якби пригадуючи той час, коли вони мали душу, мали блискучий вигляд, носили гарну, або славу історичну назву і з гордістю носили прапор своєї Батьківщини й розсікали своїм форштевнем, своєю сталевною груддю солену воду океанів і морей. А тепер стоять і чекають того часу, коли їх остаточно розберуть на кусні.

Тяжко провозити в домовину молоду людину, а ще тяжче для моряка, коли відводиться на морське кладовище ще молодий повний сил корабель.

Так було з молодою „Волею“, прожила вона недовго і мусіла вмерти, бо так склалися обставини на її Батьківщині. Між тим, як при інших обставинах „Воля“ могла б жити і тепер жила б, як живуть і з гордістю плавають її брати у різних народів, брати по віку й навіть старші віком.

І не судилося „Волі“ знову побачити рідний край, неньку Україну, де вона народилася, як не судилося їй знову з гордістю носити на страх ворогам свій рідний прапор.

Померла вона й істліла далеко — геть під пустинею Сагарою — в Африці.

Хай же ж пам'ять „Волі“ схорониться для нашої історії, для грядучих поколінь, хоч в цих рядках, написаних людиною, яка колись плавала на „Волі“ і любила її, як свій корабель.

Жертва власних наказів

Веселий спомин.

Написав: о. В. Демчук, б. пол. духовник.

Було це в лютім 1919 р. Частини Х. бригади У. Г. Армії, при якій був я полевим духовником, стояли тоді на позиціях в районі Янова коло Львова, займаючи лінію від Брюхович по Лісневичі, в повіті яворівськiм. Командантом бригади був от. Долуд, наддiпрянець, людина сувора й дуже вимагаюча. На самому правому кінці нашої лінії стояв наш пробоевий І. курiнь під командою поручника Климкевича.

Він то в другій половині лютого дістав наказ взяти приступом сильно обсаджений частинами противника цвинтар в німецькій кольонії Гартфельд, та посунутись через село Речичани, Галичанів, Бургталь під Городок Ягайл., щоб спільно з частинами Ш. корпусу, що напирали з полудня через Долиняни — Братковичі перетяти залізничну лінію Перемишль — Львів. По дводенній бою удалося пор. Климкевичеві намічений плян виконати.

В тих боях впало немало з наших стрільців. Одних похоронено під Каменобродом — других в Речичанах, а інших приказав я зібрати до Гартфельду, щоб на другий день по боях похоронити спільно в одній могилі на татарській могилі коло села Гартфельд. — Сам поїхав я до штабу бригади, щоб про все сповістити команданта та попросити його, щоб він сам взяв у тих похоронах участь, та щоб дав відповідні зарядження деяким частинам, щоб і вони прибули на цей похорон, що був назначений на год. 9-ту рано.

Отаман Долуд радо згодився поїхати зі мною, а я запропонував йому їхати верхом, бо дорога для візка дуже небезпечна та тяжка (тоді якраз добре розпустили сніги і всюди стояли води — а нам треба було їхати полевою дорогою через янівські ліси), та отаман на це не погодився; він чувся дуже втомлений, бо перед хвилиною вернув з фронту під Ясницьками. — Ідемо візком і баста, — сказав він — і візавши свого стрільця-візника велів зладити на рано візок.

Коли рано коло год. 5-ої прийшов я на квартиру отамана, той миттю убрався і, сівши на візок, сказав до мене:

— Ну, а тепер, панотче, дозвольте, що я опру голову на ваше плече і дальше буду спати, бо я мало що спав, робота була і голова мене болить.

— Але ж, пане отамане — кажу до нього — дорога небезпечна, повна ям у лісі, треба добре пильнуватися, щоб де не вивернутись.

— Е, дурне! — махнув рукою. — Рушай — гукнув на стрільця-візника — лише уважай!, а як перекинеш, то скажеш.

Стрелець моргнув одним оком, бо друге вже стратив на війні — тріснув малим артилерійським батіжком і ми рушили в сторону Янова.

Спершу їхали ми добрим гостинцем. Візок колисався легко й отаман заснув на моїм плечі на добре. За яких півтора години звернули ми з гостинця Янів — Шкло — Яворів на лісову дорогу,

повну ям та болота. Коні пішли кроком, візком почало кидати то в одну, то в другу сторону. Я почав будити отамана, однак він лише муркнув — „як перекинеш, то скажеш“ — і навіть не думав змінити цієї пози. — Ми не віхали навіть двісті метрів, як нагло візок перехилився, і ми оба з отаманом хляпнули в рідке болото. Я на спід, а він цілим тягарем приляг мене. Та зимна і неприємна купіль відразу прочуняла отамана. Став скоро підноситись, і злучими очима повів навколо, шукаючи стрільця-візника. Підняв і я голову, дивлюся, а стрелець стоїть на позір з рукою при шапці та голосить по формі:

— Пане отамане, голошу слухняно, я перекинув. — Чуючи це і бачучи його смішну та залякану міну — забув я на хвилину і про болото і про біль в руці, бо таки добре вдарився, падаючи з візка і вибухнув сміхом. Отаман був злий, але глянувши на візника, сам розсміявся і легко давши йому позаушника, сказав: — Ну, маєш щастя, що зголосився і то по формі, а то... — У трійку підняли ми візок, трохи обскрбали багнетом болото з себе, тай пішли далі пішки, поки не вийшли з ліса.

Обмившись у Лісневичах та сполокавши водою болото з плащів поїхали ми до Гартфельду на похорон.

Відправили похорон і пішли оба відвідати наших стрільців на фронті. Вечором ми вертали через Добростани — Волю добростанську — Янів назад до місця постою штабу.

В Добростанах ми пересілися на верхівці і рушили через Волю добростанську, попри водопроводи в сторону Янова. Коні почувши під ногами добрий гостинець побігли добрив трапом — так що коло 7. вечором (а було тоді дуже темно і непривітно на дворі) були ми коло цвинтаря в Янові. От ще три кілометри і будемо вдома. По дорозі розмовляли ми з командантом про це та про те, аж тут блисла перед нами мала ліхтарка та пролунав голос:

— Стій! Хто іде?

Ми затримали коней. З придорожнього рова вискочив стрелець з готовим до стрілу крісом, став перед кінцями і зажадав наших виказок.

Знаючи, що я в районі нашого славного команданта полевой жандармерії і штабової сотні хор. Т. Лисого, що умів тримати дисципліну між підчиненими стрільцями — не противлось, — витягаю виказку і даю йому. Цей взяв — освітив її ліхтарочкою — прочитав, подивився на мене віддаючи, каже — проїжджайте. — Я сховав виказку і рухаю з місця. За мною отаман, та тут нове: — Стій!

— А ви хто? — питає отамана. — Вашу виказку покажіть. — Дивлюся на отамана, а цей нервовим рухом став шукати по кишнях, та не знайшов нічого. — Бачучи це, кажу до стрільця:

— Хлопче, то наш командант бригади. Не за-тримуй!

Та не на такого трапили ми. Не помогли мої просьби. Стрелець уперся: виказку дайте. Отаман став знову шукати, а за той час стрелець прові-рив виказки наших чур і став з крісом готовим до стрілу напроти коня отамана.

— Не маю — відізався отаман — але ти ме-не знаєш, я отаман Долуд.

— Я жадних отаманів не знаю — каже стрі-лець — я маю наказ кожного, кого стріну без ви-казки арештувати.

— Хто дав такий наказ? — питаю стрільця.

— Отаман Долуд, наш командант. Вчора бу-ло в наказі, щоб кожний стрелець, чи старшина відновив свою виказку і носив з собою, бо тут лісами швендяються всякі люди, а тих, кого без виказки зловимо, маємо наказ відставляти на ста-ницю полевой жандармерії. Тому і ви, пане, ареш-товані — злазьте з коня і три кроки наперед руш! — закомандував стрелець.

Не помогли мої представлення-просьби, що бо-лото, до станиці на другий кінець Янова далеко, темно, що сам отамана відставлю туди.

— Злази, або стріляю — крикнув вже у гніві стрелець і рад не рад мусів отаман злізти з коня і помашерував „три кроки наперед“ на станицю, а ми, провадячи коні, пішли за ним.

Приходимо на станицю і в канцелярії застає-мо хор. Лисого. Цей, побачивши отамана, станув на позір і зголосився слухняно на приказ. Та в тім перебиває йому стрелець, що привів ареш-тованого й ударивши гостро зап'ятками — зголо-сив слухняно, що привів якогось шпигуна, який заподає себе за отамана Долуда, а не має виказки.

силь Шпортак, с. Федора, УГА — 4 та Зол. Бригада; 6) стр. Теодор Ханьдій, чен УГА, — Залізно-дор. Курінь.

Хор. Лисий витріщив очі зі здивування, а я, що бачив його виражену міну і міну отамана, аж присів зі сміху. — Хорунжий хотів оправдува-тися — навіть став вибачитися перед отаманом і не знав на яку стати. — Тому я, бачучи, що отаман мовчить і лише злісно підсміхається, вмі-шався до розмови та пояснив, що і як сталося, та порадив, щоб хор. Л. дав отаманові пере-пустку до місця постою штабу, тай тільки.

Хор. Лисий зробив це покvapно, а отаман, від-бираючи перепустку, звернувся до стрільця:

— Ну, а ти, козаче, знаєш команданта бри-гади? Як він називається?

— Отаман Долуд, голошу слухняно — зара-портував стрелець.

— А ти бачив його — питає дальше отаман.

— Ні — каже стрелець.

— А тепер вже знаєш мене?

— Знаю — паде відповідь.

— А арештувати знову будеш?

— Та як не будете, п. отамане, носити з со-бою виказки, то знову заарештую, бо такий при-каз від п. отамана — голошу слухняно, — сказав сміло стрелець.

Ми з хор. Лисим підсміхнулися вдоволено, а отаман Долуд, похваливши стрільця за добре виконання служби, нагородив його двадцять коронівкою.

На третій день прочитали ми в деннім наказі, що такий то а такий стрелець штабової сотні, зі-став за добре виконання служби, піднесений до степеня вістуна, а отаман Долуд казав виписати собі три виказки і поховав їх по кишнях, щоб удруге не впасти жертвою власного наказу.

Колишні вояки 2-го Кавалерійського Полку полковника Аркаса в часі травневого повстання 1920 р. — I ряд сидять в долині від права до ліва: 1) стр. Іван Гладюк, с. Семена, 17. Бригада УГА; 2) стр. Яків Пригодюк, УГА; 3) стр. Никола Шпортак, с. Василя, член УГА; II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Олексишин, член УГА; 2) стр. Ілько Безкор-вайний, член УГА, Погранична Сотня, Залі-щики; 3) стр. Юрко Атаманюк, Ударна Тер-нопільська Сотня УГА; 4) вістун Іван Коту-зяк, член УГА, стаційна кмда Чортків; 5) стр. арт. Теодор Кравчук, Вишкіл Гарматного Пол-ку УГА; 6) стр. Никола Долинчук, с. Михай-ла, 2. Коломийська Бриг. УГА. III ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Яків Круцяк, член УГА; 2) стр. Юрко Солсун, член АУНР — Штаб Волинської Групи; 3) стр. Іван Долинчук, с. Олекси, 5. Колом. Курінь УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР, 1. Гайдамацький полк; 5) Ва-

Сторінка з Альбому У.Г.А. „В 20-ліття походу на Київ“

Артилерія Х. Бригади І. Корпусу УГА підчас перегляду Диктатором Е. Петрушевичем в Бердичеві 17. жовтня 1919.

Старшини ІІ. Куреня ІХ. Бригади І. Корпусу УГА. Бердичів, 25. ІХ. 1919 р.

Остання війна Австро-Угорської Монархії

Написав: Лев Шанковський, б. підхор. УГА.

(Докінчення)

Старшинський корпус перейшов по 1866 р. великі зміни. Цеж цікаве, що в старих февдальних арміях, поруч февдальних привілеїв аристократії, існувала можливість авансу до ступеня старшини, а то й генерала, для кожного вояка. Ліберальні напрямки XIX ст. скасували з одного боку февдальні привілеї, але з другого боку можливість авансу до старшинського ступеня для сірого вояка чи підстаршини. По 1866 році старшинський корпус помітно демократизувався, навіть в кінноті були старшини, що жили тільки з „гажі“, або з продажі коней, що була дозволена старшинам. Вишкіл старшин був цілком на місці. По скінченні кадецької школи, або військової реальної школи, кандидати на старшини переходили ще вишкіл у Військовій Академії. Поза цим активні старшини переходили ще вишкіл у корпусних старшинських школах та здавали безліч ріжних іспитів, з якими звязувано аванси на вищі ступні. Під національним оглядом старшинський корпус був одноцілий. В ньому було 75% німців.

Багато місця присвячено в історії питанню відношення старшин до „мужви“. Цікаві є досліди спеціальної комісії, яку поликав до життя австро-німецький уряд по закінченні війни. Комісія ця займалась питаннями надужиття влади старшин у відношенні до мужви в часі війни і прийшла до переконання, що поодинокі випадки надужиття траплялись відокремлено, а назагал відносини були цілком поправні. З початком війни притягнуто до служби багато запасних старшин, що „на жаль“ не мали такого військового духа, як німецькі запасні старшини. Вони внесли різноманітність в національний склад старшинського корпусу та деяку ворожнечу до активних старшин, що дивились на своїх запасних колег з гори, дарма, що останні скоро під військовим оглядом їм дорівняли, а то — й як команданти чет, сотень і куренів — випередили. Назагал австрійський корпус сповнив своє завдання. Це доказують нам великі втрати цього корпусу. Активні старшини втратили 31,3% свого складу убитими, запасні старшини 16,5%, професійні підстаршини 12,5%. 3000 абсолювентів Терезіанської Військової Академії було на фронті, з чого 1/3 залишилася на полі слави. В теплих словах говорять автори самі про себе, це значить про старшин генерального штабу. Вповні згоджуємося з ними. Добре памятаємо цих добрих, самовідречених, працюючих старшин генштабу, що служили в УГА, а передовсім незабутнього полк. Шаманека, от. Льобковіца, от. Льонера, сотника Шобера і багато, багато інших, про яких залишився в нас найкращий спомин.

БРАТ ПРОТИ БРАТА.

Ми, здається, навіть не сміємо представити собі, наскільки війна 1914 року на наших землях, була

війною українців з українцями. Жах бере, як переглядаємо боєві зіставлення австрійської і російської армії з 1914 року. Ми завдали собі труду обчислити число „українських“ куренів, кінних сотень і батарей в обидвох арміях. На північному австрійському фронті боролись: 132 українські курені піхоти (16,1% всеї австр. піхоти на цьому фронті), 50 кінних сотень (12,4%), 48 батарей (12,8%). На російському південно-західному фронті, тільки проти австрійської армії було 304 українські курені піхоти (55,9% всеї рос. піхоти на півд. зах. фронті проти Австрії), 192 кінні сотні (57,1%). 149 батарей (56,0%). Пів мільона українців воювало проти себе, на своїх землях, за чужі інтереси.

Понижче подаємо для знавців виписи з бойових зіставлень обох армій, щоб оправдати повищі обчислення. При цьому мусимо спростувати один дуже поширений, невірний погляд, мовляв з початком війни була рішуча перевага по стороні Росії і це було причиною австрійських невдач. Нічого більше помилково! Сили були рівні, а навіть з початком війни маленька перевага по стороні Австрії! В жовтні переважала Росія тільки в кінноті і в артилерії. В жовтні 1914 року стояло проти Росії на фронті 693 і пів куреня піхоти, 352 сотень кінноти та 391 і пів бат. гармат (1650 гарм). По стороні російській, тільки проти Австрії 544 куренів піхоти, 336 кінних сотень і 226 батарей (1596 гармат). На цілому південно-західному фронті стояло 832 куренів. 552 сотень і 410 батарей (3292 гармат), проти 847 і пів куренів піхоти, 420 сотень і 536 і пів батарей (2456 г.) полученної австро-німецької армії.

АВСТРІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВНІЧНОМУ ФРОНТІ:

Австрійська армія виставила в мобілізації 6 армій. На балканському фронті оперували: 5 армія (ген. Франк), 6 армія (ген. Потіорек), і 2 армія (ген. Бем-Ермоллі), що в часі від 21 до 30 серпня перейшла на північний фронт до Галичини. На балканському фронті воювало кілька українських куренів: I/10, IV/77, IV/24, IV/58, IV/30, IV/80, I/90 і т. д. На північному фронті розташовано решту українських частин австрійської армії.

I. Армія

Ком. Ген. Кав. Віктор Давкль.

Шеф штабу: Ген. Майор Альфред Кохановскі.

I. Корпус (Краків)

5 піша і 46 стрілецька дивізія.

V. Корпус (Прешбург)

14 піша і 33 піша та 37 див. гонведів.

X. Корпус. (Перемишль)

2-га піша дивізія (Ярослав)

3-га піша бригада (:40, 46г, 4С:)

4-та піша бригада (:89, 90:)

Див. кіннота: 5 і 6 сотня 3-го кінно-стріл. полку
2-га бригада пол. арт. (:29 пп, 1/10 діон пол
гавб.)

24-та піша дивізія (Перемишль)

47 піша бригада (:9, 45:)

48 піша бригада (:10, 77:)

Див. кіннота: 3 і 4-та сотні 3-го кінно-стріл
полку

24-та бригада пол. арт. (:30 пп, 11/10 діон
пол. гавб.)

45-та стріл. дивізія (Перемишль)

89 стріл. бригада (:18, 33:)

90 стріл. бригада (:17, 34:)

Див. кіннота: 1 і 2 сотні 37-го кінно-стріл
полку

45-та бригада пол. арт. (:28 пп, 45 діон пол.
г. і 45 діон. гавб.)

12-кінна дивізія: Краків

3-кінна дивізія: Відень

9-кінна дивізія: Львів

1. бригада лянштурми (Відень)

36. бригада лянштурми (Літомериці)

101. бригада лянштурми (Будапешт)

110. бригада лянштурми (Краків)

1. маршова бригада (Краків)

5. маршова бригада (Прешбург)

10. маршова бригада (Перемишль, марш. кур.:
40, 89, 90, 9, 10, 45, 77:)

Польський Легіон, 8 гірсько-гарм. полк. 2 сотні 9
куреня саперів і 2 сотні 3 куреня піонірів.

2. Армія

Ком. Ген. Кав. Едвард ф. Бем-Ермоллі

Шеф шт.: Ген. Майор: Артур ф. Меченшеффі

XI. Корпус (Германштадт)

III. Корпус (Грац)

VII. Корпус (Темешвар)

IV. Корпус (Будапешт)

Арм. Команді приділені:

11-та піша дивізія (Львів)

21-ша піша бригада (15,55)

22-га піша бригада (58, 95, 32 пол. стр.)

Див. кіннота: 1 і 2 сотні 1-шого кінно-стріл. полку

11-та бригада пол. артилерії (33 пп, 1/11 діон
пол. гавб.)

43-та стрілецька дивізія (Чернівці)

59-та піша бригада (24, 41)

86-та стріл. бригада (20, 22, 36)

Див. кіннота: 5 і 6 сотні 1-го кінно-стріл. полку

43-та бригада пол. арт. (31 пп, 43 діон пол.
гарм. 43 діон пол. гавб.)

20 дивізія гонведів (Гросвардайн)

1 кінна дивізія (Темешвар)

5 кінна дивізія гонведів (Будапешт)

8 кінна дивізія (Станиславів)

35 бригада лянштурми (Чернівці)

40 бригада лянштурми (Берю)

102 бригада лянштурми (Шегедин)

105 бригада лянштурми (Грац)

12 маршова бригада (Германштадт)

Маршові курені 20 і 38 дивізії гонведів

14 гірсько-гарматний полк. 2 сотні 8-го кур.
саперів.

1 сотня 3-го кур. піонірів, 1 с. 5-го кур. піонірів.

3. Армія

Ком. Ген. Кав. Рудольф ф. Брудерманн

Шеф. штабу: Ген. Майор Рудольф Пфедфер

XI. Корпус (Львів)

30 піша дивізія (Львів)

60 піша бригада (30, 80, 24 і 30 кур. пол. стр.)

85 стріл. бригада (19, 35)

Див. кіннота: 3 і 4 сотні 1-го кінного стріл. полку

30-та бригада пол. арт. (32 пп, 11/II діон
пол. гавб.)

93-та бригада лянштурми (Львів)

11-та маршова бригада (Львів, маршові ку-
рені: 15, 55, 58, 95, 30, 80)

XIV. Корпус (Інсбрук)

41-ша дивізія гонведів (Будапешт)

23-та дивізія гонведів (Шегедин)

4-та кінна дивізія (Львів)

2-га кінна дивізія (Прешбург)

11-та кінна дивізія гонведів (Дебречин)

97-ма бригада лянштурми (Кошиці)

108-ма бригада лянштурми (Інсбрук)

3-та маршова бригада (Грац)

14-та маршова бригада (Інсбрук)

4-та маршова бригада (Будапешт)

4. Армія

Ком. Ген. Піх. Маврикій ф. Ауффенберг

Шеф штабу: Ген. Майор Рудольф Кравс

II. Корпус (Відень)

VI. Корпус (Кошиці)

15. піша дивізія (в її складі 5, 66, 65 піші
полки з Закарпаття)

27. піша дивізія (в її складі 67 і 85 піші полки
з Пряшівщини)

39. дивізія гонведів (в її складі 16 полк з
Закарпаття)

IX. Корпус (Літомериці)

XVII. Корпус (ново організований)

6. кінна дивізія (Ярослав)

10. кінна дивізія (Будапешт)

6. маршова бригада Кошиці (маршові курені:
67, 85, 5, 65, 66 — українські)

Перемишль

111. бригада лянштурми (17, 18, 33 полки —
українські)

97. бригада лянштурми з Кошиць при 3 Армії

40 сотень фортечної артилерії.

Львів

19. полк лянштурми. 6 сотень фортечної артил-
Укріплені причілки:

Ярослав: 34 полк лянштурми, 1 сотня фортечної
артилерії.

Сінява: 1 курінь 34 полку лянштурми, 2 сотні
фортечної артилерії.

Миколаїв: 2 курені 19-го полку лянштурми, 2
сотні фортечної артилерії.

Галич: 3 курені 20-го полку лянштурми, 3 сотні
форт. артилерії.

Нишнів: 1 курінь 20-го полку лянштурми, 1 від-
діл артилерії.

В Конюшках Семянівських, Ніску, Радимні, Жу-
равні, Жидачеві, Мартинові старім по 1 сотні
охорони мостів, в Заліщиках 4 сотні і 1 від-
діл артилерії.

РОСІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВДЕННО-ЗАХІД-

НЬОМУ ФРОНТІ:

Ком. фронту: Ген. Арт. Іванов

Шеф. штабу: Ген. лейт. Алексеев

2. Армія в районі Варшави. Ком. Ген. Кав. Шейдеман.
4. Армія від Гарволіна до Ілжанки. Ком. Ген. Інф. Еверт.
9. Армія від Ілжанки по Рудник над Сяном. Ком. Ген. Інф. Лечицький.

Отсі армії стояли в Королівстві Польському проти німецької 9 Армії (ген. Гінденбург). Розмежування подано після стану з 1. жовтня 1914 року. В повищих арміях українців майже не було, якщо не рахувати українців в сибірських корпусах 11. Армії, що походили з Зеленого і Сірого Клину. Поза тим була ще українська складом 8-ма кінна дивізія (Лубенський гусарський і Вознесенський уланський полки, що в мирний час стояли в Бесарабії) в складі 9. Армії.

Проти австрійців:

5. Армія — в резерві коло Люблина. Ком. Ген. Кав. Плеве.
3. Армія — від Рудника н. Сяном до Радимна. Ком. Ген. Інф. Дімітрієв.
11. Армія — в районі Перемишля. Ком. Ген. Інф. Селіванов.
8. Армія — від Перемишля до границі Румунії. Ком. Ген. Кав. Брусілов.

В цих чотирьох Арміях маємо в пересічі 55% українців. Найбільше їх було в 3-ій і 8-ій Армії. З завзяттям гідним ліпшої справи вистрілювали себе українці зі східних окраїн (Кубанщина) з українцями західних окраїн (УСС). Перейдемо українські частини в тих арміях:

5. Армія

17. піша дивізія з Холмщини і зах. Волині.

3. Армія

- XXI. Арм. Корпус (Київ)
 - 33 піша дивізія (Київ)
 - 44 піша дивізія (Ніжин)
- XI. Арм. Корпус (Рівне)
 - 11 піша дивізія (Луцьк)
 - 32 піша дивізія (Рівне)
- IX. Арм. Корпус (Київ)
 - 5 піша дивізія (Житомир)
 - 42 піша дивізія (Київ)
- VII. Арм. Корпус (Севастопіль)
 - 13 піша дивізія (Севастопіль)
 - 34 піша дивізія (Катеринослав)
- X. Арм. Корпус (Харків)
 - 9 піша дивізія (Полтава)
 - 31 піша дивізія (Харків)
 - 7 кінна дивізія (Кінбурнський драгунський і Ольвіопольський уланський полки мали більшість українців).

2. Армія

- XII. Арм. Корпус (Винниця)
 - 12 піша дивізія (Проскурів)
 - 19 піша дивізія (Винниця)
 - 3 стрілецька бригада (Жмеринка)
 - 9 кінна дивізія (ціла дивізія: Казанський драгунський, Бужський уланський і Київський гусарський мали більшість українців).

8. Армія

- VIII. Арм. Корпус (Одеса)
 - 14 піша дивізія (Кишинів)
 - 15 піша дивізія (Одеса)
 - 4 стрілецька бригада (Одеса)

10 кінна дивізія (Новгородський, Одеський і Інгерманляндський полки мали значну кількість українців).

12 кінна дивізія (Стародубський драгунський, Білгородський уланський і Охтирський гусарський полки мали більшість українців).

2 сводна козацька дивізія (Кубанський коз. полк, Лінійний коз. кубанський полк, Волзький терський коз. полк мали значні кількості українців).

1 Кубанська Козацька дивізія мала майже 100% українців в своєму складі (Запорожський, Полтавський, Уманський, Чорноморський та інші полки.).

І Терська Козацька дивізія складалася з Терських козаків, що їх національна приналежність ще докладно не провірена. Ми стрічали серед терських козаків багато свідомих українців. На Терек йшла еміграція українських козаків майже в такій самій мірі, що московських! Це саме можна сказати про донських козаків, серед котрих низові і сільські козаки були напевно українці. Цих було на півд. західному фронті багато: 1, 2, 3 донські козацькі дивізії в складі 5. армії, крім цього 16 і 17 донський козацький полк в складі сводної козацької дивізії.

Якщо йде про українські частини в російській армії, їх тяжче означити, як частини в австрійській армії, де була точна територіяльна система доповнювання. Вправді „руські“ (це є великоруські, українські і білоруські) частини в б. російській армії комплетувались територіяльно, отже частини, що стояли на Україні, були здебільша українські та проте ген. Петрів в своїх споминах (До історії формування війська на Україні підчас революції, у „Віснику“ ч. 11, 1930 — на жаль цей цікавий спомин не закінчено) подає, що в їх рядах було 30-40% українців). Піші дивізії комплетувались маршовими ротами з піших запасових полків, що їх 17 стояло на території України. Кінні дивізії комплетувались кінними маршовими ескадронами, що їх висилали кінні запасові полки. Більшість цих полків стояла на Україні. На загал, з вчислених мною „українських“ частин російської армії українізувались в 1917 році:

15 піша дивізія (диви ЛНВ 5/23, стор. 34).

21 арм. корпус на рижському фронті (багато джерел).

12 кінна див. на рум. фронті (За Державність).

8 кінна дивізія на півн. фронті (За Державність).

4 Залізна стрілецька дивізія (За Державність).

7 Кінна дивізія (За Державність).

12 пішла дивізія (спом. ген. Єрошевича).

Очевидно, не числю в цьому місці інших українізованих частин, як 34 арм. корпус (1 укр.), 6 арм. корпус (II укр.) і багато інших частин. В повищому списі є тільки частини, що їх вважали ми вище українськими. Цікаво, що не українізувався IX. арм. корпус (київський), XI. (волинський) і т. д., а може про те нема тільки джерел. Взагалі процес українізації російської армії в 1917 році варт окремої докладної студії.

ЩОСЬ ЗІ СПОРТУ

Я є, знаєте, такий трохи легкий атлет. Так собі трохи бігаю, а головно скачу — очевидно, тільки не беріть того, прошу, зараз переносно, що — мовляв — скачу „в гречку“ — ні, ні — я так дослівно. Розбігнуся — чик-чик - мик-мик — потім гуп! — відібюся — і гоп! Я навіть колісь мав незлі осяги і мені радили посвятитися тій ділянці. Федю, казали мені, маєш талант в ногах — не занедбуй його! Тимбільше, що Панбіг тобі поскупив деінде... Я так і робив — та осягав шораз кращі висліди: на провінціональних змаганнях я все брав одно з третіх місць.

Признаюся, що я нікому досі не відкрив тайни моїх спортивних осягів у скоку взвиж. Люди брали їх а ковто моїх солідних литок, а одначе там був теж один психічний чинник. Кожний раз — коли на команду: вйо! — я випадав як з праці і пересажував шнур — я в тому моменті скоренько і живо прикликував до тямки один спогад з давніших літ: цей спогад давав моїм ногам такий „демант“, що я підсакавав, як підстрелений. Егеж — я знайшов добру методу.

Ви цікаві — що? Зараз вам скажу. Це було в Магєрові — на початку „девятнадцятого“ (як тепєр кажуть коротко). Ми — ц. зн. я і мій хорунжий з канцелярії — заквартирувалися в якогось дядька на передмістї. День був ідіотичний — і коли ми — перемерзли, змучені, заболочені, мокрі і голодні прийшли до теплої хати — та роздягнувшись засіли до чаю — мій хорунжий закликав у пориві захоплення: — О, не бажаю собі нічого ліпшого навіть в небі! — Коли я йому на те відповів, що з причини деяких його — сумнівної вартости — актив з дівочої ділянки — його радше чекає пекло — хорунжий закликав безжурно: — Коби тільки не було зимно! І в найліпшім гуморі ми оба пішли спати.

Вночі — вже над раном — але я це вже здається оповідав, ні — ну то слухайте: над ранком раптом: алярм! крик! — Ми оба скачемо в самім біллю через вікно, за нами гупає кілька пар ніг, чути крики „стуй!“ — Ми біжимо через якийсь город і раптом перед нами висока огорожа з кільчастого дроту. Висока так на хлопа. Нема ні секунди на вагання: гоп! — і ми на другім боці. Так високо я ще досі не скакав. В додатку через кільчастий дріт. Це був мій найбільший рекорд в житті і такого вже більше не зроблю.

Ну — тай уже. Ми тоді врятувалися. І ось той спогад я прикликую собі все на поміч при моїх спортивних конкуренціях.

Як тільки падає гасло — я моментально уявляю собі обставини тої ночі — уявляю собі, що за мною біжать — і гоп! перескакую і беру рекорд. О, мені це дуже помагає!

Я такий є певний своєї методи, що раз навіть я спробував — не повірите — скочити через кільчастий дріт. Факт! Нехай думаю собі — історія повториться зі всіми подробицями. Правда — дріт був нижчий, о — значно, так на метєр, але всеж-то кільчастий дріт, а не шнурок. Тимсамим праця моєї уяви мусіла бути дуже інтензивна.

Все йшло гаразд. Розбігаюся. Вйо!! Біжу як вихор!! Уявляю, що на мене кричать: — Стуй!... Втікаю з жителям! Ще метєр! Ще...

І...

І представте собі трагедію:

В останній секунді — лиском — майнула мені думка: — Маю тему!

Напишу про це в фейлетоні!...

А най то дундер свисне...

Цофатися вже було запізно...

Я вскочив і...

І від того часу більше через кільчастий дріт не скачу.

Федь Триндик.

Рецензії і замітки

В. Січинський. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань про Україну за 10 століть. Львів, 1938. 8°, 208 і (2) стор.

І жні бувають книжки й ріжно можна підходити до їх оцінки. Можна оцінювати книжку з наукового боку, можна з артистичного, можна й із етичного чи політичного. Але бувають книжки, що їх оцінюється інакше. Всі критерії вичислені вище, немов би й не береться на увагу в деяких випадках, хоч вони, безумовно, відіграють свою роль. Оцінюється книжку просто: це дуже добра й потрібна книжка — радимо найширшим кругам познакомитися з нею.

Так доводиться оцінити книжку д-ра Січинського, видану так дуже заслуженим уже видавництвом „Червона Калина“. Книжка ця прегарна. Якраз у часах, що їх тепєр переживаємо, вона розкриває сторінки минулого; коли тепєр увесь світ цікавиться змаганнями українців, книга ця подає, що думали про нас чужинці упродовж тисячліття. Читач будується, читаючи „Чужинців про Україну“. Чи це буде опис культури старої, княжої України, чи величава картина Хмельниччини, змальована Алепським, чи картина доби Мазепи, — скрізь бачиш одне: це нація, здібна до всестороннього життя, нація, що її геній приспаний сумною долею історії, проривався лише на момент.

І думається: чому не на постійно? І ще одне: невже ж висока думка про свою націю лише пушта мегальоманія? Нічого подібного; відповідь дають чужинці, що з найбільшим захопленням говорять про Україну.

Читайте, Читачу, цю книгу. В ній найдете духову поживу, підтвердження Ваших думок. Читайте її особливо сьогодні — коли так дуже треба віри в невмірущість генія нації. На наш час — одна з найкращих книжок. На майбутнє — настільна книжка, що її зміст не перестаріється. Це книга В. Січинського: Чужинці про Україну.

Т. К.

Революційно - мілітарна акція „Оборони України“ на терені Чугуївської Військової Школи

Написав: В. Евтимович, підполк. Армії УНР.

Життя в Чугуївській Військовій Школі, до якої я вступив у вересні 1913 року, плило на загальне рівно по інструкції, що передбачала кожен крок виховання — юнкера, і на початку першого року виглядало для мене досить таки одноманітно. — Надто після Києва, де я лишив той милий для мене світ, до якого так звик! — Товариство, театр. М. К. Садовського, український клуб... по них лишилися тільки спомини... по цей, зрештою, день...

Тому що я мав добру пам'ять та й уваги мені під час лекції не бракувало, — шкільна наука давалася мені легко, й поза лекціями та муштрою, я мав багато вільного часу.

Цей час, здебільшого, я проводив у юнкерській „чайні“, де юнкери, попиваючи чай, готовилися до репетицій, а ще більше — розмовляли — дискутували на найрізніші теми; поруч із чайною містилася також юнкерська читальня, де були газети, журнали й книжки, все це дуже „благонадежне“.

Під час цих майже щоденних розмов у „чайні“, що тривали від год. 18-ої до 22-ої, я близько здружився на ґрунті українства з портупей-юнкером¹⁾ 1-ої сотні, Герасимом Драченком²⁾, пізнішим організатором „Сірої“ дивізії. Ця незатьмарена дружба з Герасимом вяже нас і донині.

Одного разу, „во єдину од субот“, коли то юнкери ходили на відпустку, Герасим підбив мене піти з ним до міста, де він мене познайомить „з таким, братіку, українцем, що тільки... ну-у“! І, щоб поглибити вражіння, Герасим широко розвів руками.

На мої запити, хто ж він такий, той „українець, що тільки ну-у“, Герасим відповідає, що „такого і в Києві, братіку, не знайдеш! Це я тобі говорю такий-ий, що...сам побачиш“!..

По дорозі до нового знайомого Герасим мені про нього розказав, що це — колишній вихованець Чугуївської ж таки школи, нині штабс-капітан резерви, Т. Д-ч П... а.

„В р. 1904, на самому початку японсько-моковської війни, він попав був до японського полону. Знаючи добре мови німецьку та англійську, під час полону вивчився також японської... Люди на дуже культурна — „європеєць, братіку“.

„Повернувши після полону до свого полку, в короткому часі звільнився до резерви й осів у Чугуєві, ось уже п'ять літ... Живе з того, що від 1-го квітня і до 15 серпня підготовляє молодих хлопців до конкурсних іспит. до Чугуївської Військової Школи. Це йому оплачується, бо за цю підготовку він бере, й йому охоче платять, по 600 рублів за курс „од чуба“. Тому, що має „щасливу руку“, а головне — добре знає конкурсні вимоги, то з його учнів вступає до школи яких 80—90%. Цим він виробив собі „марку“ доброго інструктора, якому

варто заплатити добрі гроші й мати майже гарантію успіху.

„Хоч учнів до Т. Д-ча зголошується кожен раз багато, він набирає до підготовки тільки 15 душ і має за чотири з половиною місяці праці 8000 рублів — як один! — „Це ж, братіку, краще заробляє, як який генерал“!

„Решту року — „сам собі пан“! — Робить, що хоче — відпочиває, подорожує в краю та по заграничах, виписує собі, які захоче книжки, а головне, — ні від кого не залежить!

„А який українець! — Дітей, розумієш, возить хрестити до Галичини. Не хоче, щоб з них були православні. А як підрустуть, то збирається вчити їх також у Галичині — в українських школах. Це, братіку, розумію! — Послідовність!

„Т. Д. часто їздить — чи то по справах чи до театру — до Харкова, або й до Києва. Туди їде, звичайно, третьою клясою, а назад вертає завжди другою й вибирає найповніший переділ. Уявляєш собі — обкладається навколо українськими газетами, журналами, книжками — зробить у переділ цілу виставу, а до всього пару німецьких чи англійських при тому тримає.

„Сам він — людина дуже інтелігентна, завжди добре одягнений... Розумієш, що в такій обстановці звертає на себе загальну увагу. Починаються розмови, повстають „подорожні“ знайомства. Розмови, натурально, на українські теми. І от, нераз трапляється, що ці знайомства викликають поповні зустрічі — щоб докінчити бачиш „подорожні“ розмови, навязується листування, часом приходять взаємна приязнь і гляди — Т. Д. приєднав до українства не якусь там дрібноту, а „пасажира 2-ої кляси“ — інженера, лікаря, промисловця, словом, людину, що обертається в більшому товаристві, людину впливову. — На кого — будь він не полую! Так, це людина!

„В Чугуєві Т. Д-ч, поза полковником Остапу-рою, це, братіку, центр, навколо якого гуртуються юнкери-українці, а його помешкання — це „український клуб“. У Т. Д-ча є українські газети й журнали з цілої України — з Києва, Харкова, Львова, з Америки, з Канади, є чимала українська бібліотека, словом, — побачиш“ — закінчив Герасим свій опис.

На одній з центральних вулиць Т. Д. наймав цілу садибу — ще „аракчєвської“ будови (домок³⁾), відгороджений від вулиці й від сусідів високим,

³⁾ За часів диктатури графа Аракчєєва, в будинкові, що пізніш у ньому містилася Військова Школа, було „главне управління военных поселений“, а м. Чугуїв було найбільшим з тих военных поселений. Системою военных поселений гадалося витворити тип вояка хлібороба. Военні поселенці вели життя по особливій інструкції. — Кожен поселенець мав садибу й поле, яке обробляв у вільний од муштри час. Режим був... „миколаївський“ і нераз викликав збройні повстання поселенців. Це був прототип сучасних сталінських „колгоспів“.

¹⁾ Портупей-юнкер — підстаршина військової школи.

²⁾ Нині сотник; проживає у Варшаві.

побіленим муром; при домі був чималий город і невеличкий овочевий сад.

Коли ми прийшли до Т. Д-ча, то вже застали в нього кількох юнкерів з його колишніх учнів. Зустрів нас дуже гостинно — одразу ж засадив до чаю з домашніми пиріжками та медяниками, а трохи пізніше — прийшла смачна вечеря, під час якої не бракувало пива. Просив пробачити, що не дає до вечері горілки, бо знає, що „вінний запах“ може спричинити великі прикrostі. Річ була в тому, що коли юнкер повертав з відпустки й від нього було чути алькоголем, то для першого разу такого винуватця переводили до „другого розряду“ за поведінку а по двох випадках „посилали на Рогань“⁴⁾.

Час у гостині в Т. Д-ча летів непомітно — розмовляли на різні теми, дискутували, співали хором і сольо українських пісень, мені довелося деклямувати, слухали прецікавих оповідань Т. Д-ча з його багатой бувальщини, словом, почували себе надзвичай добре. Бракувало хіба жіночого товариства, бо дружина Т. Д-ча весь час була зайнята чи то господарством чи дітьми й тільки хвилинами показувалася між нами.

Десь за пів години перед 23-ою Т. Д-ч скомандував нам збиратися до дому — дбав про те, щоб ми не спізнилися з відпустки й не наразилися на прикrostі. На прощання я дістав запрошення приходити до нього кожного „відпускнуго“ дня, т. є. що середі й напередодні та в день неділь і свят.

Коли ми вертали до школи, Герасим тріюмфував — вражіння, яке на мене справив Т. Д-ч було дійсно таке, що мені лишилося повторити за Герасимом: „Такий українець, що тільки ну-у“! — З моїх київських знайомих такими завзятими українцями були тільки Олександр Степаненко та Ол. Бородай. Вигідно відрізнявся від обох тим, що знав про життя українців у Галичині — у тій Галичині, що видавалася нам якимсь українським „Єдемом“, якоюсь кузнею, де кується майбутнє української нації.

Розуміється, що з запрошення Т. Д-ча бувати в нього я скористав. Та як було й не скористати? — Це ж було єдине „вікно“, яке мене лучило з вільним українським світом у той час, коли в школі треба було бути дуже обережним, щоб не зрадити свого „мазепинства“.

Од перших же одвідин і запрошення я став у Т. Д-ча сталим гостем і почував себе в його гостинній хаті мов у себе вдома.

Щоб урізноманити гостям свої „вечорниці“ Т. Д-ч не раз бувало привозив із Харкова популярного серед українців кобзаря Кучугуру - Кучеренка, найкращого в той час майстра, якого перевищував тільки Гнат Хоткевич, Кобзарь з музично-співацького освітою й культурою.

По кількох моїх одвідинах Т. Д-ч, з властивою йому щирістю, запросив мене приходити до нього на відпустку з „нічлігом“, тобто з тим, що доставши відпустку в суботу, десь о год. 16-й, у нього заночувати й вернутися до школи тільки о 24-й год. в неділю.

⁴⁾ Рогань — в давніші часи, найближча, 30 верстов од Чугуєва залізнична стація. „Послати на Рогань“ на шкільному жаргоні означало звільнити зі школи.

Всі формальності з такими відпустками Т. Д-ч залагодив ще того ж тижня — написав відповідного листа до мого курсового старшини, зобов'язався підпорядкуватися всім вимогам інструкції, які зобов'язували опікунів юнкера, що брали його на відпустку з нічлігом і т. ін.

—х—

В перші відвідини до Т. Д-ча в першу суботу по Різдвяних вакаціях, він нас дуже засмутив тим, що в наших вечірках наступить довша перерва — він уже вистарався собі закордонний паспорт і заміряє — ні більше ні менше — навколосвітню подорож!

— Так, так... найсправдешня подорож навколо світа: — До Відня — через Броди, Львів, Краків... Це разом із зупинкою в Львові — винесе два тижні. З Відня через Бреслав, з „гаком“ через Берлін і до Гамбурга — тиждень з Гамбурга через Атлантик до Нового Йорку — нехай два тижні. Далі — через північно-американський континент, з кількоденними зупинками в Детройт — та в Чикаго — „Там нашого брата більше, ніж у цілому київському повіті“ — до Сан-Франціско — ще два — три тижні... Через Пацифік до Натосакі, з „гаком“ до Токіо — „одвідаю знайомих макаків — симпатичний народ... дадуть вони „православним чосу“ — на це півтора місяці і нарешті, з Натосакі через Владивосток та через Сибір, до Чугуєва — це ще місяць... На непередбачені зупинки накинемо — ну, нехай два тижні...

— Отже, повернуся до дому десь на кінець травня чи на початку червня. От тоді матиму про що оповідати. А мою половину прошу відвідувати“.

Засмучені вертали ми того вечора до школи.

—х—

По відїзді Т. Д-ча в його далеку подорож монотонія шкільного життя, здавалося, зросла, бо тепер не було чим її час до часу перервати. Одвідини до Пані П-и не заступили відсутности симпатичного Т. Д-ча.

Та... поглибилася приязнь між членами нашого „клубу“, який тепер що вечора — в одпускні дні також збирався в „чайній“.

Наш „клуб“ став тепер зростати, бо якоесь непомітно до нашого гурту все частіше почали присідати інші юнкери-українці, а їх же було в Чугуївській школі добрих дев'яносто відсотків!

Що правда, з цього числа тільки одиниці були усвідомлені національно, але коли до наших розмов, що здебільшого були суто пересипані українськими фразами та які переважно все були на українські теми, втручалися москалі, то при дискусіях, що на теми наших „мазепинських“ розмов повставали, — якоесь несамохить по нашому боці заявлялися всі... „хохли“, „малороси“, київські „трубольоти“, полтавські „галушники“, чернігівські „задрипанці“, харківські „куркулі“, катеринославські „запорожці“, подільські „віштаки“, словом, усі етнічні українці. — В них несвідомо, коли вживемо сучасної термінології, обзивалася українська раса — витвір своєї землі й крові, й несвідоме відчуття своєї прироченної вищости над москалями. Останні з конечности заховувалися зовсім таки скромно. Коли підчас таких дискусій хтось із москалів аргументував, що ми, тобто укра-

інці мовляв — „тож є рускіє“, то треба було побачити й почути, з якою неперевищеною іронією Герасим Драченко підтверджував:

— Еге ж.. ми — таки — руські... тисячу літ... не те що... „руськіє“...

В ті далекі часи, чверть віку тому у „чайній“ Чугуївській Військ. Школі, самі про те ми продукували той мисленний динаміт, вибухи якого наступили аж у 1917 році й ніхто з нас не припускав, що нами керує чиясь тверда, мудра й досвідчена рука...

В першій половині лютого 1914 р. в школі стала не аби-яка подія, що захопила собою всіх юнаків. — Одного вечора з наказу по школі ми довідалися, що приділений до генерального штабу підполковник Яценко⁵⁾ протягом трьох днів, зазначених у наказі, в години стройової муштри, має відчитати в „актовій залі“ доклад на тему про розвідно-диверсійну акцію на території Одеської, Київської та Варшавської Військових Округ, яку акцію мали розвинути в тих округах агенти Австрійського генерального штабу в разі Австро-Російської війни.

Юнкері дуже тішилися тим наказом — по перше тема докладу була дуже цікава, по друге — аж три дні з черги мали несподіваний відпочинок од муштри на морозі.

В заповіджений день і годину вся школа — старшини й юнкері зібралися в актовій залі й коли зайняли місця, то на помості, де стояв рояль, з'явився підполковник Яценко досить високий, сильної будови брюнет, літ під 36-38 — як на підполковника, то й зовсім молодий. Що нас дуже здивувало — був одягнений по цивільному.

На вступі до свого докладу познайомив нас із своєю біографією.

Оже, на японсько-московську війну він виступив, як підпоручник піхоти, майже зо шкільної лавки. На початку війни проводив сотнею полкової розвідки й підчас одної розвідчої справи... був ранений і попав у полон. Там він, маючи багато вільного часу, вивчився японської мови, в слові й письмі, й по японській літературі добре познайомився з організацією японської розвідчої служби, якою дуже захопився.

По виміні полонених повернувся до свого полку, готовився до Военної Академії, на конкурсних іспитах до неї в 1916 р. „зрізався“ й махнув на неї рукою. Тому що мав велике замилування до справ военної розвідки й нахил до ризика, рішив на власну руку вибратися до Австро-Угорщини й зайнятися розвідом для російської армії.

Для цього восени 1907 року він звільнився до резерви, по добре підроблених документах на чуже ім'я, які дістав од штабу однієї з сумежних з Австро-Угорщиною військових округ, легко дістався до Львова й видавши себе за українця-галичанина, уродженого на Київщині та який приїхав, мовляв, одбувати військову службу, легко вступив до полку однорічником. Пізніше — вступив до кадетської школи, яку успішно скінчив і був приділений до інженірної частини.

Не збуджуючи своєю поведінкою найменших

⁵⁾ Достойно не памятаю, як він називався — Яценко, чи Юценко.

підозрнь, успішно працював для російського генерального штабу, даючи йому цінні відомості, які цілком покривалися, а часом і доповнювали розвідчі дані від інших агентів того ж штабу.

Російський генеральний штаб так цинив його роботу, що під кінець перебування в Австрії став її фінансувати, й це дало йому змогу поширити засяг своєї діяльності, зокрема звязатися з агентами н-ка розвідки Австрійського Генер. Штабу, полковника Рідля, й коли той був здемаскований, то прочуваючи небезпеку для себе, Яценко втік до Росії.

Російський генеральний штаб був так задоволений Яценковою роботою, що внагороду за неї шість літ його служби в австрійській армії залічив йому за дійсну службу та ще й у „загрянничній командиревці“, надав йому всі ті аванси, які за цей час дістали його товариші по випуску, а до всього — „по височайшому“ наказу, дістав підвищення до ранги підполковника з приділенням до генерального штабу.

Тому, що Австрійський Генеральний Штаб заприсяг йому пімсту, Яценкові дозволено, як виїняток, носити цивільне убрання.

З доручення Генерального Штабу він тепер обїздить залоги одеської, київської та варшавської військових округ і знайомить старшин тих залога та юнкерів військових шкіл із розвідно-диверсійними плянами Австрійського Генерального Штабу.

Переповідати доклад п-полк. Яценка не буду. Досить сказати, що він був прецікавий, надто з огляду на таємничу особу докладчика, на його великий хист промовця, на безліч цікавих для старшин даних з незнаного їм життя австрійської армії, з якою — в словах докладчика це відчувалося — незадовго доведеться зустрітися. Провідна думка докладну була та, що Австрійський Генеральний Штаб — це ворог страшний — мудрий, досвідчений, рішучий, у засобах не перебирає. Напрошувався прикрий висновок, що австрійська армія стоїть безмірно вище від — нехай і хоробрій, але занадто добродушної — російської армії.

Кілька днів по відїзді п-полк. Яценка з Чугуєва його доклад був темою палких дискусій між юнкерами. Не бракувало поглядів, що війна з Австро-Угорщиною, надто коли до неї приєднається Німеччина, для Росії може скінчитися невдачею ..

Одного доброго дня, може, днів за десять по докладі п-полк. Яценка, наш курсовий старшина, шт. капітан Ашахматов, своїм звичаєм пускав з нас „мило“ на учебному майдані, що лежав перед головним будинком школи й від вулиці був обгороджений вором.

У перерві між двома годинами муштри чую, як хтось мене окликає зпоза ворю. — Дивлюсь і очам не вірю — Т. Д-ч П-а! А як же його навколосвітня подорож? — Підходжу до ворю, й Т. Д-ч мене швиденько інформує, що в дорозі роздумав, доїхав тільки до Гамбургу і... повернув назад, бо... раптом скучив за дітьми й за нами. Запрошує прийти завтра, в суботу, до нього — „з нічлігом“ і запросити на „вечорниці“ ще кількох товаришів-юнкерів. (Докінчення буде)

Чужинецька література. І. Архивъ Русской Революціі издаваемый І. В. Гессеном

Подав: І. Ш.

Багато вже у нас вийшло споминів і літ.-наукових праць до історії нашої визвольної боротьби. Коли б ішло про те, щоб їх схарактеризувати, то виступає в них одне спільне: досі вони майже всі замкнені в тісній колі спостережень з внутрішнього існування і розвитку розбудженої до державного життя нашої нації. Тому, коли їх перечитувати, то повстає багато місць неясних, незрозумілих, потягнень описуваних чинностей неоправданих і безглузких. Тому також бракує у нас доброї, а навіть будь-якої критики на вже велику будь-що-будь визвольну літературу. Замість критики появляються виправлення фактів або дат, коротке перемелювання того, що подав автор, або навіть зауваження щодо стилю, що вже абсолютно не має ніякого значіння в цім випадку.

Зміст цієї літератури це тільки наземні частини рослини, вирваної з корінем з життя, і не знати того ґрунту, в якому цей корінь ріс і яким він був. Інакше кажучи, бракує цьому змістові тла, на якому описувані укр. події повставали і розвивалися, а тим тлом є й революція на Сході Європи, як цілком новий чинник, і суггестія порядків дореволюційних, що трималися інерцією, і війна і підложка економічні, етнічні, моральні, світогляди, психічні і психологічні моменти і багато-багато іншого.

Українська політика, її осяги, успіхи й неуспіхи, подані на тім тлі, увипуклювалися б, набирали би більшої яскравості, виразистості й соковитості, і давали б матеріял не тільки для критичної оцінки авторового твору, а й описуваних подій і їх спричинників.

Того тла бракує нашим авторам і в поуку нащадкам мало дається з того, що належалося б дати. Хто старанно перестудіює нашу визвольну літературу, — всі ті спомини, спогади, нариси, начерки, причинки, історії і ін., той всетаки не може докладно і певно орієнтуватися хоч би в такій справі, як: — чи треба було 4-х універсалів, щоб проголосити врешті суверенність Української Держави, чи 6-ох, а може лише 2-х?

Щоб поновити авторам те тло, треба студіювати історичну літературу того періоду чужо, — московську, польську, німецьку чи всяку іншу.

Метою цього нашого показчика й є допомогти авторам і дослідникам в знайомстві з тим, як переживали й оцінювали цікаву для нас добу наші противники, відновити в пам'яті тло, на якому ми, зв'язані з ними механічно, творили свій власний образ. Починаєм наш показчик з московської, яка є найбільша і все обемлюча. „Архивъ Рус. Революціі“ це істор. памятники білої Москви.

Можна було б, а власне, треба було б, поділити цілий матеріял цього багатотомового видання на групи, відповідно до заторкнених в ньому тем, і таким чином дещо систематизувати його. Однак з такого систематизованого матеріялу з огляду на те, що він має подаватися по сторінці - дві

в многих числах місячника, а не окремою брошурою, було би трудно користати. Повстала би ще й інша незручність: потрібний би був конечно ще додатковий показчик тем, що природно мав би прийти в непередбачуванім наразі кінці цілої праці поширеної і на інші видання матеріялів, як Архивъ Красной Революціі і под.

Архивъ Русской Революціи, издаваемый І. В. Гессеномъ Томъ І. Напечатано издательствомъ „Слово“, Берлинъ. [Рік ?]. 4^о, стор. 312 + 4 нн.

Передмова присвячена визначенню завдання Архива. (ст. 5—8). Отже, завданням його ставить редактор (визначний рос. діяч і науковець) „заховати писемний слід розгортуваних перед нами трагічних подій“, бо й події ті були єдиними в своїм роді, неповторюваними, і учасники їх не вічні, тому багато фактів зникне без сліду і цей їх брак в майбутньому безнадійно утруднить розкриття правдивого змісту переживаного величезного історичного перелому. Метою ж видання є „дати правдивий образ, причинитися до вияснення історичної правди, а тоді й літературна форма відступає на задній плян. Не лише мемуари, спеціально для друку написані, але всілякі щоденники, листи, ріжного роду записи в найменш вимагальній формі можуть мати велике значіння для розв'язання поставленого завдання. В головних рисах, матеріял, що має друкуватися в Архиві, розпадається на такі основні групи: 1) Порядки й події внутрі совітської Росії, 2) Організація, просування і поразка добровольчих армій, ставлення до чужоземних відділів і місій, порядки в часово відібраних від большевиків областях, 3) Роля і побут моск. еміграції в Європі й інших краях світа, 4) Встрявання чужоземців, ставлення представників громадської думки Європи й інших країв світа, ставлення державних діячів“.

Набоков В. Временное Правительство (Тимчасовий Уряд), ст. 9—96.

Автор споминів визначний член партії конституційно-демократичної, б. проф. вищої школи Правознавства, високий урядник Державної Канцелярії, публіцист, в описуванім часі керуючий справами Тимчасового Уряду (директор канцелярії Ради Міністрів). Людина близька до більшості членів нового уряду. Свої спомини починає від дня революційного вибуху рос. столиці і кінчає подіями по большевицьким перевороті і остаточнім захопленні большевиками влади в б. царській імперії. В живім оповіданні переходить перед читачем вся російська ліберальна сметанка, для її характеристики автор не ощаджує ні доброго ні лихого слова. Тут і Мілюков і Гучкови і Львови і Керенський і Коновалов і Мануїлов і многі інші, і наш землячок М. Терещенко.

Люди, як люди, — мали свої лихі сторони, а назагал багато й добрих. Хоч і громадські діячі в меншій, ніж державній, масштабі (самоврядовці)

з відповідним досвідом, але й з тавром кабінетності. Перед ними, що стали відтепер державними діячами, лежав навал праці, до якої все ж вповні підготовані не були, бо перейти від справ масштабу губерніяльного земства до справ масштабу величезної світової імперії, це крок неабиякий. А при тім старий державний апарат рухнув, цілком розпався, обернувся в порох. То ж треба будувати ще й новий апарат в таких незвиклих навіть для європейського діяча умовах. Нахил до діалектики, абстрактного розумовання не прискорював і не сприяв успішності праць тимчасового уряду. Коли ще напр. державні залізничні функціонували тому, що мали людський апарат майже неуцерблений революцією, зате держава лишилася без поліції, тайної і явної, жандармерії, скарб без своїх функціонерів („здиришки“ — по революційному). А міністр внутрішніх справ цікавився високими матеріями і зовсім не цікавився органами безпеки. Державне тіло підупадало далі і вислизувало спід керми уряду. Тому легко тимчасовий уряд, зложений з лібералів упав і до влади прийшли ще менше на те покликані многоріччіві і галасливі савети ріжних депутатів. З дня в день країну все сильніше огортав безлад паралічу. Верхи впадали в гістерію, спроби пересунути тягар вищої влади на плечі Всеросійського Земського Собору, Установчих Зборів і под. оберталися в злісний фарс. І докотився уряд до історичного жовтня.

Тепер, коли ми відірвемося від оповідання автора й перенесемося в наших думках на південь був. імперії, на Україну, де інше культурою і національною психікою населення мало сильніші первні державности, то там переважали стремління конструктивні. Шалений зріст преси, видавництва, шкільництва, організацій політичних, культуральних і суспільних, кооперації, невідзовно вимагали наладнання адміністрації, викликали стихійний порив до творення оборонних сил держали і встановлення порядку, і т. под. Загрозою ставала Москва з її деструктивними силами, що мала свій авангард на ще існуючих, але вже заражених анархією фронтах. На українським проводі стояло найважливіше завдання, — боротися з деструкцією, якнайскорше відгородитися муром від півночі. І в цім напрямі помічаємо якусь дивну безпечність, нерішучість, обережність, навіть боязкість. Тимчасом зі споминів Набокова (та й інших тогочасних моск. діячів) бачимо, що момент для рішучості українського проводу був найвідповідніший. Москва не здобулась би на відпір. Чим пояснити кволість проводу? Мимохіть напрошується відповідь, що він не мав ясного образу того стану розпаду й безсилля, в яким перебував тимчасовий уряд і ціла північ. Бракувало очевидно того, чого в державі не повинно бракувати — державної розвідки, на яку не трудно було здобути.

П. Н. Красновъ. На внутрѣнномъ фронтѣ (на внутрішнім фронті), ст. 97—190.

Спомини знаного нам москов. генерала Краснова чудово доповнюють спомини попередного автора. Вони обіймають той самий час, а описувані події відбуваються в осередку другого головного чинника, що міг би бути для нас страшним, — в московській армії.

Революція застала Краснова командантом 2-ої

Зведеної козачої дивізії, далі 1-ої Кубанської дивізії, ще далі командантом III кінного корпусу. З цим корпусом він ішов на Петроград під егідою Верховного Команданта Корнилова і трапив у полон до большевиків, коли душа корнилівського походу Керенський ганебно втік.

Ці надзвичайно талановито написані спомини розкривають перед нами яскравий образ розвалу величезної московської армії і хаосу, який запанував у ній від квітня 1917 р. Автор ніби намагається звалити вину за розвал фронтів на знаменитий „приказ ч. I“, але до інших висновків приходиться читач цих досить довгих і багатих у подробиці споминів. Революція порушила функціональну залежність між політикою держави і її виконавцем військом. Тому війна заперечила сама себе, втратила свою рацію. Вояцька маса зненавиділа не вдало ведену війну і зажадала миру, якнайскоршого, „миру по телеграфу“. Розвал огорнув і генералітет.

Спомини багаті на спостереження, факти, характеристики, осіб і загальні. По прочитанні цих споминів можемо повторити те, що вже вище сказали: московська армія, як і московська адміністрація, а рівнож і сам тимчасовий уряд величезної імперії не представляв уже ніякої сили по першій місяці революції і тим кращою представлялася ситуація молодій українській державности, тим більше ця ситуація давала підстав для розвитку, більше певности, бракувало лише рішучості у недосвідченого проводу.

Р. Донской. Отъ Москвы до Берліна в 1920 р. (Від Москви до Берліну в 1920 р.) ст. 191—240.

Автор московський професор-медик описує своє перебування в Москві в рр. 1918—1920 під т. зв. большевицькою владою. Дивними нам представляються ті методи, якими московська охлократія крок за кроком руйнувала передтим велике й багате місто. Яркий образ деструктивної стихії, про який Європа навіть поняття не може мати. Авторові вдалося втікти з цього закордон і він описує також і свою дорогу.

С. Воронов. Петроград — Вятка в 1919-20 году, ст. 241—257. Той же образ з провінції.

Н. Неклюдов. Предсказаніе русской революції. (Пророкування на російську революцію), ст. 257—259.

Автор — бувший царський посол у Швеції. Згадує візиту у себе в січні 1917 р. (конфіденційну) болгарського посла в Берліні Ризова, що пробував приватно зондувати ґрунт для переговорів про замирення болгарів з Росією. Заповів революцію в Росії.

Здається, є то спроба автора підвести якісь підстави під байку про викликання німцями революції в Росії.

В „Документах і листуванні“ знаходимо такі матеріали:

Др. К. П. Крамаржъ. Основы Россійской Конституції ст. 263—287.

Автор, знаний чех, нераз запитуваний на мировій конференції в Парижі, як наміряє Росія розв'язати у себе справу національностей, що їх представники вели в Парижі таку інтенсивну агітацію, що вона не могла не вплинути на конференцію, і не дістаючи на це точної відповіді з московських сфер, запідозрив москалів, що якоїсь згід-

ної думки на цей предмет вони не мають. Тому він, як борець за устрій федеративної Австрії, якому справи централізму, автономії і федерації були близькі, рішив уложити проект рос. конституції, на яким представники Росії в Парижі могли би об'єднатись.

Текст того проекту тут і подано.

Докладъ начальника операціоннаго отдѣла германскаго восточнаго фронта о положеній дѣль на Украинѣ въ мартѣ 1918 года (Реферат для операційного відділу німецького східного фронту про стан на Україні в березні 1918 р.), ст. 288-294.

Матеріал дуже цікавий, бо відноситься цілий до нас. Автор знаний німецький публіцист Колін Росе. Від осені 1917 р. він був приділений до Мілітарного відділу Міністерства Закордонних Справ і мав постачати для чужоземної преси відомости про хід воєнних операцій. Тому мав доступ на фронті і спостерігав воєнні операції з передових ліній. Разом з ним, військом вступив він у Київ. Цей реферат уложив на просьбу начальника операційного відділу східного фронту.

По предкляденню реферата, як подано в примітці, Колін Росе мав розмову з ген. Гофманом. На ряд зауважень щодо потреби упорядкування відносин з Україною і помилок нім. воєнного командування ген. Гофмана ніби мав сказати: „Ха! Ціла Україна мене цікавить лише до найблизчого врожая. А далі, най воля Бога діється!“.

У вступнім розділі автор констатує, що в часі підписання берестейського миру. Рада фактично не мала ні влади ні прихильників. Власне, в краю нема центральної влади з більшою територією, він поділений на ряд поодиноких областей, де у влади стоять або партії, або політичні авантюристи, розбійники, диктатори. Є села, оточені шанцями, з яких селяни б'ються, як на фронті, за дідичівську землю. Мають вони скоростріли, гармати та броневі авта. (Тут видно автор не дуже орієнтувався в ситуації і Вільне Козацтво прийняв за анархістичні елементи). Большевики опираються не лише на зайшли елементи. Вони мають прихильників і в Україні: робітники, часть демобілізованих жовнірів. Селяни настроєні антибольшевицько. Там, де близче з ними запізнались. Вони найбільше зацікавлені в землі і підуть за Радою, якщо вона здійснить 3-ий і 4-ий універсали. Українська самостійність має дуже слабі коріні. Її оборонці становлять невелику групу політичних ідеалістів. Тай визнавці українства не становлять збитої політичної групи і діляться на різні соціалістичні течії. Рада, якої влада зміцнюється від часу приходу німців з кожним днем, спирається і довго ще спиратиметься на німецькі багнети. Заможні кола населення, інтелігенція і старшинство ставиться пасивно до зміни урядів. Вони підуть з кожним урядом, аби він не був дуже соціалістичним і боронив хоч трохи їх інтереси. Жиди цілком на стороні большевиків і більшість большевицьких головарів - жиди. Осібну роллю відіграють чисельні тут поляки і серед них дідичі. Вони на тровляють німців на Раду. Хоч і як великий ще рейвах в країні, але втома від війни й революції і вимога спокою і порядку у всіх верствах населення надзвичай велика. Уряд, що буде спиратися на більшість і буде в стані забезпечити спокій і лад, змо-

же скріпитися. Теперішній уряд Ради, спираючись на німецькі війська, розвиває надзвичайну діяльність.

Українське військо. Це військо наемників; його становлять б. жовніри і старшинство, безробітні і авантюристи. В своїй підставі воно цілком демократичне. Ранг нема ніяких, є лише посади командуючих особними військовими одиницями. Звиклі жовніри дістають платню в 333 карб. на місяць, а до того виживлення, помешкання й одяг. Їх родини дістають підмогу. Командант кожної військової одиниці дістає на 15% більше від безпосередно йому підляглих. Влада й авторитет команданта надто не великі. Прислуги не призначається навіть для вищого старшинства. Військовий міністр сам собі чистить чоботи. Прикметно, що в потязі військового міністра австрійські полонені повнять обовязки кухарів.

Чисельність української армії 2000 вояків; армія ділиться на цілий ряд відділів, що різняться своєю уніформою. Розпоряджає вона невеликим числом гармат, скорострілів і бронеавт. Її боева сила дуже мала.

Командантом над всіма озброєними силами є військовий міністр Жуківський, начальником його штабу є генерал Ожецький (Осецький!); обидва були старшини російського Генерального Штабу. Позатим користають з популярности генерали Пресовський і Петлюра. Цей останній є авантюрист, дуже популярна людина.

Змінюються керівники військового й цивільного управління дуже часто. Наскільки є погоджена праця військової і цивільної влади і наскільки її утрудняють взаємні інтриги, тяжко відповісти. Подібно, йде жорстока скрита боротьба за владу. В часі мого виїзду з Києва говорилося, що генерал Петлюра пішов до димісії; можливо, що його велика популярність, що яскраво проявилася в часі вступу українських військ, здавалася небезпечною військовому міністрові.

Українське військо ходить тимчасом в московській уніформі; відріжняє її блакитна чи жовто-блакитна повязка на лівій руці. Фантазійними не то козацькими, нето татарськими шапками з довгими кольоровими шликами і т. п. намагаються надати військові національний характер і цим вплинути на моральний стан і на національне почуття жовнірів. Озброєння дуже ріжноманітне. За прикладом усіх революційних військ кожний стремить мати на собі якнайбільше зброї.

Воєнна оцінка. І при дальших воєнних операціях не можна числити на поважний підтрим українських військ, але вони мають вагу, як політична декорація. Досі війна була війною на залізницях; була вона можливою тільки завдяки прихильному ставленню залізничних функціонерів, що ставилися неутрально до боротьби партій; ці функціонери всюди, де тільки приходили німці, подавали їм поміч і підтрим і лише завдяки їх готовости помогти було можливе функціонування залізниць. Найважлишою обставиною для дальшого ведення війни є загальна втома від війни, мала боездатність большевицьких військ і майже байковий страх, що викликає вістка про наближення „германцеф“. Захочання цього морального престижу є підставою для дальших успіхів.

(Далі буде)

ОСИП ТКАЧУК, б. член У.Г.А., помер у Заг. Шпиталі у Львові 30. I. 1938, похоронений на Янівському кладовищі дня 1. II. 1939. — Покійник був визначним гром. діячем Калушини перед війною, організатором Лугів та Соколів, діяльним членом Драм. Кружка, організатором 1-листопадового перевороту в Калуші. — З У.Г.А. (Калуський Курінь) переходить на Вел. Україну — перебуває цілу кампанію. Опісля працює в кооперації, пізніше як прив. український купець.

Листа втрат с. Ворвулинець, пов. Залішки.

1) стр. Юрко Круцяк, с. Івана, згинув в боях під Львовом 1919 р.; 2) стр. Юрко Круцяк, с. Василя, згинув в бою на Вел. Україні 1919; 3) стр. Максим Кравчук, с. Ілька, згинув в боях під Львовом 1919; 4) стр. Василь Навізівський, с. Григора, згинув під Львовом 1918; 5) стр. Василь Навізівський, с. Івана, згинув 1919 р. в Краснім Буск; 6) стр. Никола Мельник згинув 1919 в бою під Язлівцями, пов. Бучач; 7) стр. Юрко Папушак, с. Микити, згинув під Бучачом 1919; 8) стр. Михайло Созанський помер на тиф в Барі на Вел. Україні; 9) стр. Юрко Безкоробайний, с. Петра, помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 10) стр. Михайло Гусяк помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 11) стр. Юрко Навізівський пропав без вісти на Вел. Україні; 12) стр. Семен Лебедзюк пропав на Вел. Україні; 13) стр. Василь Шпортак, с. Федора, був тяжко ранений, порубаний шаблями коло Садок, пов. Залішки; 14) стр. Микола Малюк був тяжко ранений 12. II. 1919 під Городком Ягайл.; 15) стр. бул. Теодор Горичка ранений в Дублянах коло Хирова; 16) стр. Василь Солсун, с. Петра ранений тяжко у львівських боях в грудні 1918 р. Ляшки Муровані — Ферналівка — Брюховичі, те відвезено до Золочева до лічниці, а по частиннім виліченню зівстав відпущений в нечинний стан; 17) стр. Василь Бульдк, с. Івана, загинув на Вел. Україні.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 5.) Травень

З М І С Т :

Спомин з квітня 1920 р. Фердинанд Балицький	2	Воєнні усмішки — Щось зі спорту Федь Триндик	17
Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції Б. Г.	3	Рецензії і замітки. В. Січинський: „Чужинці про Україну“ Т. К.	17
Лінійний корабель-дреднавт Чорноморської Фльоти „Воля“ Святослав Шрамченко	5	Революційно-мілітарна акція „Оборони України“ на терені Чугуївської Військової Школи В. Євтимович	18
Жертва власних наказів о. В. Демчук	11	Бібліографія. Чужинецька література І. Ш.	21
Сторінка з Альбому УГА	13	Посмертна згадка	24
Остання війна Австро-Угорської Монархії Лев Шанковський	14	Листа втрат с. Ворвулинець	24

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kalyna“, Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawroćkyj.

Redaktor: Wasyl Sofroniw-Łewyćkyj. Drukarnia „Słowo“ we Lwowie, ul. Czackiego 6.

Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина“, Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.

Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово“, у Львові, вул. Чацького 6.

Перегляньте свою бібліотеку, ЧИ ВИ МАЄТЕ ВЖЕ:

ВЕЛИКУ ІСТОРИЧНО-ВОЄННУ МОНОГРАФІЮ О. Думіна

„ІСТОРІЯ ЛЕГІОНУ УСС“

з численними картинами боїв і походів УСС та поперх 10⁰ оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами, зі списком всіх поляглих і ранених УСС.
ЦІНА зол. 15.—, з пересилкою зол. 15.60

Історію Січових Стрільців

„ЗОЛОТІ ВОРОТА“

що є продовженням Історії Легіону УСС. Книга обіймає праці Василя Кучабського, ген. Безручка та Івана Шендрика, численно ілюстрована світлинами з життя СС.
ЦІНА зол. 15.—, з пересилкою зол. 15.60

„ВЕЛИКИЙ СПІВАНИК ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

збірник пісень стрілецьких, історичних, побутових та обрядових на хори мшані, мужські й жіночі, зредагований д-р З. Лиськом. Є це одинока й необхідна книга пісень, без якої не обійдеться ні один хор в селі чи в місті та знавці і прихильники рідної пісні.
ЦІНА в твердій тревалій оправі лише зол. 28.50, опакунання і висилка зол. 1.—

Пропамятну Книгу-Альбом

„ПАМ'ЯТІ ВОЖДА УГА“

Колишні адютанти та товариші зброї описали повне трудів на службі Батьківщини життя Покійного Генерала Мирона Тарнавського. Окремо докладно змальовано перебіг його величавого походу на вічний спочинок, зілюстрований численними світлинами.
ЦІНА примірника зол. 5.—, з пересилкою зол. 5.50.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1939 р.

Зміст цього Календаря доказує, що український нарід не обмежувався лише до збройних чинів, але працював у всіх ділянках життя. Цілий Календар заповнений статтями та споминами про дипломатичні звязки України з чужими державами, про працю дипломатичних місій, посольств, про мирові переговори і т. д. В Календарі нові ніде не друковані та актуальні матеріали, ілюстровані оригінальними світлинами українських дипломатичних посольств і місій.
ЦІНА зол. 1.50, з пересилкою зол. 1.85.

„ЧУЖИНЦІ ПРО УКРАЇНУ“

цінна, ревелаяційна й дуже на часі праця проф. д-р Володимира Січинського. В книзі є зібрані спомини і замітки про Україну й українців мандрівників, дипломатів, купців, науковців різних культурних народів від найдавніших часів. Це незвичайно цінна скарбниця для пізнання минулого й сучасного українського народу у всіх проявах його життя і творчости.
Цю книжку повинен прочитати кожний культурний українець!
ЦІНА примірника зол. 2.—, з пересилкою зол. 2.50.

Спомин ген. Антона Кравса

„ЗА УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ“

Цєю книжкою передає достойний автор нащадкам переживання власні й УГА за Збручем в часі змінливих подій, переворотів та переходів.
ЦІНА зол. 1.—, з пересилкою зол. 1.25.

„Червона Калина“, Львів, вул. Зіморовича ч. 12., почт. скр. ч. 43.

ЧАРІВНА ХВИЛИНА

закурити папіроски на тютюнах

КАЛИНА

Мені виготовляє тільки

паста

ЕЛЕГАНТ

О. ЛЕВИЦЬКА І СКА • ЛЬВІВ, КОРДЕЦЬКОГО 51

В українській хаті

українське мило

„ЦЕНРОСОЮЗУ“

КАВУ

-ПРАЖІНЬ-

не кожний хто раз спробував.

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“ — ЛЬВІВ, 24. ЖОВКІВСЬКА Ч. 188.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ

Ревізійного Союзу Українських Кооператив

Кооперативні
читанки :

Малицька, В гурті краще	0.25 "
„ І звірята співпрацюють	0.60 "
„ В єдності сила	(друкується)

Замовляти:

Р. С. У. К., Львів, вул. Технічка ч. 1.